

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA

DS

II 314 361

202012796

COBISS ©

FRAN ERJAVEC

NASTANEK

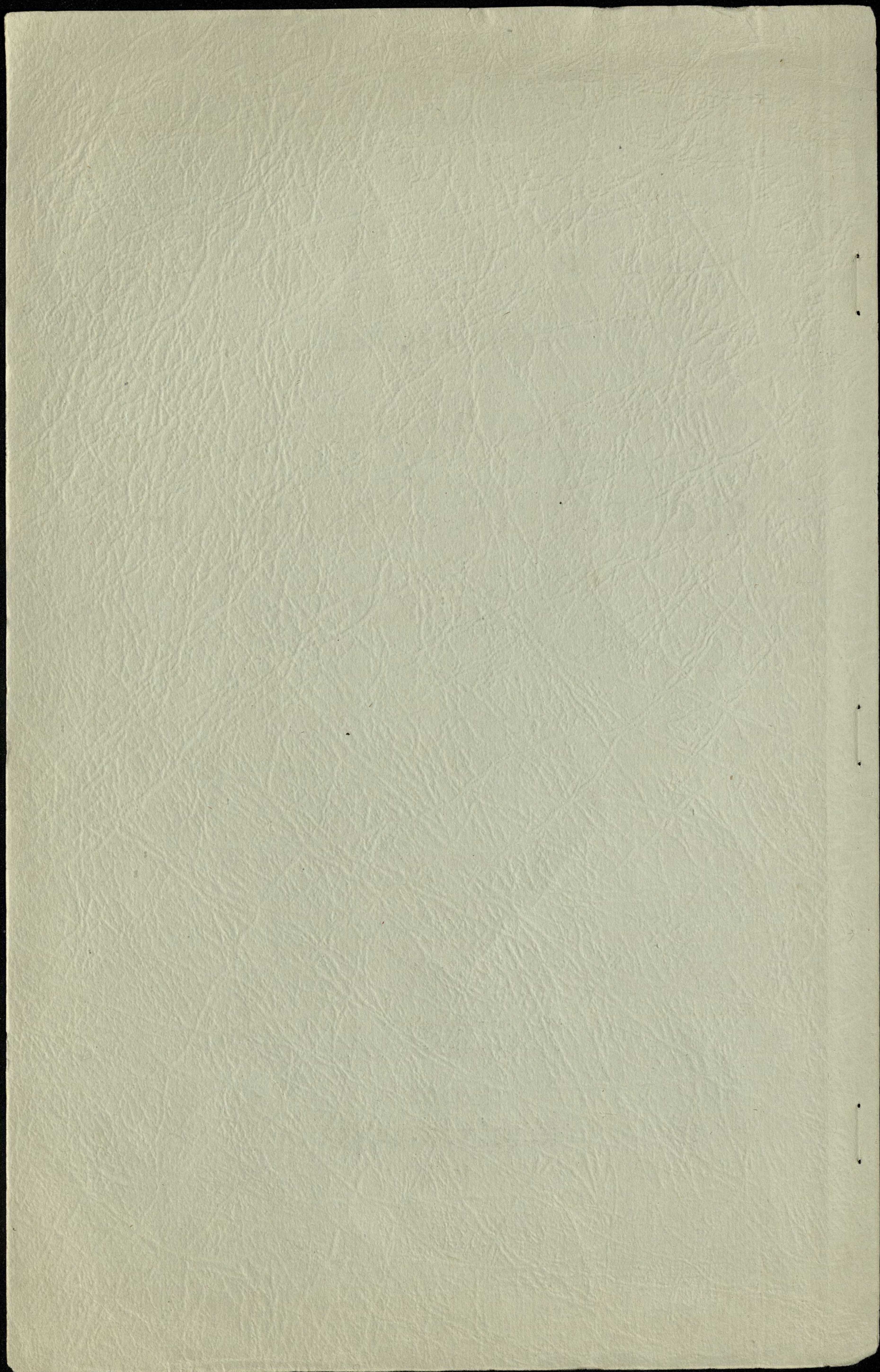
SLOVENSКИH POLITIČNIH

STRANK

IZDAL

KLIC TRIGLAVA

1954

FRAN ERJAVEC

NASTANEK
SLOVENSКИH POLITIČNIH
STRANK

1 9 5 4

Razpravo je objavljaj
in jo v ponatisu izdal:

KLIC TRIGLAVA
53, Bucks Hill, Chapel End,
Nuneaton, Warwickshire
Anglija

314361

FRAN RAVBAR
NASTANEK
SLOVENSKEH POLITIČNIH
STRANK

202012796

NASTANEK SLOVENSКИH POLITIČNIH STRANK

1. PREDMAREC

Slovenci lahko pokazujemo na mnoge odlične naše lastnosti in Trdina je mogel že pred sto leti ugotoviti, da stojimo glede ljudske izobrazbe s Čehi vred na čelu vsem drugim slovanskim narodom, to da glede politične zrelosti smo v vseh časih daleč zaostajali za drugimi narodi, izrečno tudi za Hrvati in še bolj za Srbi. To smo glasno izpričevali v vsej naši preteklosti prav do današnjega dne. Ni nam te razprave raziskovati vzrokov tega zanimivega in značilnega fenomena, toda ugotovimo ga lahko že za dobo pred našim nastopom na politični oder.

Doba francoske revolucije in napoleonskih vojska sta zapustili pri vseh evropskih narodih bolj ali manj globoke idejne sledove. Pod skorjo navideznega miru so tudi po dunajskem kongresu še nadalje pri vseh prosvetljencih vrela neugasljiva stremjenja po svobodi in človečanskih pravicah z bolj ali manj jasnimi čustvenimi nacionalnimi, liberalnimi, demokratičnimi in ustavnimi težnjami. Zlasti od liberalizma so vsi razgibani duhovi pričakovali neoviranega razvoja človeške osebnosti in nacionalne svobode ter nov ražcvet duhovne in materialne kulture. Le pri nas Slovencih ne najdemo v vsej predmarčni dobi skoro nobenih sledov teh evropskih tokov, čeprav smo živeli štiri leta celo pod direktno francosko oblastjo. Res je, da je policijski režim Metternicha in Sedlnitzkega za časa zakrknjenega reakcionarja cesarja Franca I. in bebastega Ferdinanda I. neusmiljeno dušil vsak najmanjši politični pojav, vendar pri drugih narodih vsa "Sveta aliansa" ni mogla zatreti liberalnih, demokratičnih in nacionalnih teženj svobodoumnih duhov, kar nam dovolj dokazujejo vsi nešteti predmarčni upori od Balkana do Pirenejev z Mazzinijevo "mlado Evropo" in "mlado Nemčijo" na naših mejah vred. Celotna julijska revolucija, ki je zadala že odločilni udarec "Sveti aliansi", je šla mimo nas čisto neopaženo. Pri Hrvatih se je ravno v dobi po julijski revoluciji skoro elementarno razmahnil mladostni ilirizem, ki se je razvil kmalu v izrazito hrvatsko narodno-politično gibanje in Srbi so prav v tej dobi definitivno izbojevali svojo samostojnost, le pri Slovencih ne najdemo tedaj prav nobenih političnih teženj.

Narodno zavednega svetnega izobraženstva, razen nekaterih redkih izjem, Slovenci tedaj še nismo imeli nobenega in tudi meščanstvo v vsem XIX. stoletju nositelj vseh naprednih stremljenj, je živelo še v drugo polovico stoletja po Slovenskem v skoro čisto nemškem ozračju in se pri nas za politiko tudi nianimalo. Celotna naša duhovščina so bili navzlic idealnim Slomškovim prizadevanjem in navzlic temu, da je kazal še vedno močan jansenizem mnogo razumevanja za narodne jezike, le zelo redki narodno zavedni, tako da je tedanji franški kaplan Caf 28.1.1848 upravičeno pisal katehetu Muršču v Gradec: "... dobrih duhovnikov najdeš med 100 celih 99, jednega domorodca pa med 100 težko". Visoko kulturni Prešeren-Čopov krog v Ljubljani je pač izražal neke kozmopolitske svobodnjaške težnje, toda za politična vprašanja ni imel vkljub drugovanju s poljskim internirancem Korytkom nobenega smisla, da, niti za tedanja gesla slovanske romantike skoro nobenega, recionalistični Bleiweis, urednik edinega tedanje ga slovenskega lista, si je osvojil le nazore starejših (Kopitarje = ve) romantike, a slovenski ilirci so sanjarili zgolj o jezikovnem zedinjenju s Srbohrvati, čeprav jih je Gaj naravnost odbijal, smatrajoč - kakor še večkrat pozneje toliki Hrvatje - slovenščino za enega

"najneznosnejših" jezikov. Celo najdoslednejši slovenski ilirec, Vraz, ki se je celo preselil v Zagreb, je obžaloval in inkriminiral najbolj to, da se je bil ilirizem razvil v politično gibanje.

2. LETO 1848.

V takih okoliščinah se potem pač ne moremo čuditi, da je našla marčna revolucija l. 1848. Slovence bolj nepripravljene kot katerikoli drug narod habsburške monarhije. Čehi in Madžari, celo Slovaki in tako zanemarjeni vzhodnogališki Ukrajinci, a zlasti Hrvatje in vojvodinski Srbi so postavili nemudoma celotne in za tedaj edino pravilne narodnopolitične programe, samo mi se nismo zavedli veličine trenutka. Trdina trdi, da je v vsej "slovenski prestolici", Ljubljani, edini dr. Ahačič vedel, kaj beseda "konstitucija", ki je odmevala tedaj po vsej Evropi, sploh pomeni. Bleiweisove "Novice" so morale revolucijo seveda pozdraviti, toda široke slovenske množice so - po Bleiweisovem pričevanju - razumevale revolucijo tako, da je "zdej vse dolj, zdej je vse frej", večina duhovščine, ki je zvesto služila staremu režimu, se je prestrašena umaknila v ozadje, meščanstvo je proslavljalo samo liberalna gesla, a majhna peščica slovensko čutečih, z Bleiweisom na čelu, je predvsem proslavljala "našiga presvitliga cesarja Ferdinanda Perviga", se mu zahvaljevala za "podarjeno konstitucijo" in plaho prosila za jezikovno enakopravnost, toda za njeno realizacijo je storila bore malo konkretnega.

Edini, ki je v vsej Sloveniji takoj zaslutil politično važnost revolucije, je bil celovški kaplan Majer, ki je že 29. III. v "Novicah" pozival, da moramo sedaj Slovenci vseh dežel jasno povedati, kaj želimo in je že ob tej priliki tudi opozoril, da naj bi živel vsak narod v svoji lastni deželi. Ker se ni nihče zgañil, so naši dijaki z Dunaja in Trstenjak s Štajerske razočarani ugotavljali, da so že vsi narodi formulirali svoje zahteve, le Slovenci da molčimo. To nerazumevanje je občutila zlasti tedanja naša akademska mladina na Dunaju in v Gradcu, kjer so jo potegnili tedanja revolucionarna gesla v svoj vrtinec in je posebno dunajska lahko tudi od blizu opazovala tedanje nastopanje drugih narodov. Plod tega je bil znani program dunajske "Slovenije" z dne 20. IV. 1848., ki je po češkem, hrvatskem in nemškem zgledu zahteval "eno kraljestvo z imenom Slovenija" s slovenskim uradovanjem in ohranitev avstrijske samostojnosti (to je značilo odklonitev vstopa Avstrije v zedinjeno Nemčijo), a istočasno je sprejela podoben program tudi Murščeva "Slovenija" v Gradcu, le s tem dodatkom, da je zahtevala ta tudi povezavo Slovenije s Hrvatsko.

Toda najmanj jako pretirano je trditi, da "smo Slovenci l. 1848 zahtevali zedinjeno in avtonomno Slovenijo". "Novice" proglasa graške "Slovenije" sploh niso objavile. Dunajska "Slovenija" je poslala v domovino celo posebne propagandiste, ki naj bi jo pridobili za omenjeni program, toda našli niso nobenega razumevanja in ne odziva nikjer. Za tak program ni bilo zrelo niti izobraženstvo, kaj šele kmečke množice, ker jih nanj dotlej pač nihče niti poskušal ni pripraviti, kakor je bil pripravil n. pr. Hrvatje ilirizem. Bleiweisovo ljubljansko "Slovensko društvo", od katerega so vse obmejne dežele pričakovale pobud in direktiv, je izrečno poudarjalo, da je njegov namen "jezikoslovstvo, ne pa politika", pozneje pa definiralo za svoj program močno Avstrijo, ohranitev narodnih pravic (teh pa dotlej še sploh nobenih bilo ni) in ohranitev vere. Na slovanski kongres v Prago, kjer so bili reprezentativno zastopani vsi slovaški narodi, so odšli le 4 dunajski dijaki, a noben "domorodec" iz domovine. "Novice" so pač objavljale razne rodoljubne dopise, a so že takoj tudi svarile pred "neprevdarjenimi tišanji" in (19. IV.) trdile, da je celo za uvedbo slovenščine v šole "še prezgodaj", niso pa vse tiste mesece hotele črhniti besedice niti o tedanjem veličastnem nastopanju Hrvatov in Srbov, pač pa so v vsaki številki proslavljale cesarja in rohnele proti "šuntarjem in puntarjem", ki so po

kmetih z izgredi zahtevali rešitev agrarnosocialnih vprašanj. Niti en slovenski poslanec, čeprav so bili zastopani v parlamentu ter v kranjskem, štajerskem in goriškem deželnem zboru, ni odprl ust za "zedinjeno in avtonomno Slovenijo". "Slovenija", prvi naš izrazito politični list in glasilo narodno radikalnejšega mladega rodu, se je resda precej dosledno zavzemala tudi za zedinjeno Slovenijo, toda ta ni nikoli prodrla med širše množice in je že po 21 mesecih izhajanja zopet ugasnila z nekaj tucati naročnikov, dočim so jih imele "Novice" nad tisoč po vsej Sloveniji.

In še ti glasovi, ki so v "Sloveniji" zahtevali zedinjeno Slovenijo, so prihajali skoro le s Štajerske in zlasti s Koroške. Sploh je pokazovala nekaj politične iniciative tedaj skoro samo naša severna periferija. Peščica koroških Slovencev je poslala 13.5.1848. svojo znamenito spomenico tedanjemu srbskemu saboru, ki je pa "Novice" nikoli niti z besedico niso omenile in štajerski rodoljubi so poslali na zagrebški sabor svojega odposlanca, kar so pa "Novice" prav tako zamolčale. Slovenci smo reagirali na tedanje zgodovinske dogodke, ki so do temeljev omajali šeststoletno habsburško državno tvorbo, v glavnem le v plahih besedah in v naivnem zaupanju v verolomno dinastijo ter reakcionarno kamarilo, a do kake konkretne politične akcije se je povzpel v domovini samo Majer, za kar so ga pa cerkvene oblasti hitro pognale iz Celovca na zapuščene Sv. Višarje. On je namreč razpošiljal na koroške in štajerske rodoljube pozive za podpisovanje programa dunajske in graške "Slovenije" in jih tudi res zbral 11.000 brez najmanjše podpore iz slovenskega osrčja. Tudi Goriška je v vsej tej dobi molčala kot grob.

Kako brez vsake orientacije so bili tedaj Slovenci, so najzornejše pokazali tedanji naši parlamentarni nastopi. Na pobudo dunajske "Slovenije" in iz razlogov avstrijskega patriotizma so "Novice" resda nastopile proti volitvam v frankfurtski parlament, toda že za volitve v dunajski parlament niso vedele postaviti nobenega volilnega programa in so priporočale za poslance vse vprek razne rodoljube, nemškutarke uradnike in nemške grofe. Tako se je potegovala za mandate najbolj pisana družba in vsak s svojim programom. Posebno značilen za tedanjo našo politično zrelost je bil volilni program kandidata za celjski okraj, ki se je glasil: "En Bog, en cesar, ena vera, nobene tlake, nobene desetine, tudi od put, jajc in si ra ne, sicer naj pa ostane vse pri starem", a nekateri kmečki leta ki so še posebej svarili pred kandidati, ki bi jih "gosposka al pa duhovshna ponujala".

Po razmerju prebivalstva bi nam pritikal tedaj 21 poslancev (od 383) in izvoljenih je bilo tudi res 19 poslancev slovenskega rodu, toda nekaj od njih je bilo odkritih nemškutarjev, drugi popolnoma neuki kmetje, ki so uganjali v volilnem boju sicer veliko demagogijo, toda v parlamentu potem niso znali odpreti niti ust, glasovali pa iz samega nezaupanja do domačih izobražencev večkrat z Nemci, a vsaj svojega slovenskega rodu se je zavedalo komaj kakih 5 - 8 poslancev. Vidno so nastopali v parlamentu samo Ambrož, dr. Kavčič, dr. Kranjc in Goriup. Prvi trije so še zagovarjali vsaj slovenske jezikovne pravice, a v državnoopravnem pogledu so kolebali med češkimi avstroslavističnimi federalisti in nemškimi liberalnimi centralisti in predlagali vse mogoče fantastične kombinacije, samo zedinjene Slovenije nobeden. Skratka: kakor doma, nismo imeli Slovenci tedaj tudi v parlamentu sploh nobenega političnega programa in ga očitno tudi nobeden ni bogve kaj pogrešal.

Za vse tedanje politično vrenje, zlasti na Štajerskem, je pa jako značilno precej ostro protiduhovniško razpoloženje, ki ni vladalo samo med izobraženstvom temveč v enaki meri tudi po kmetih. Že jožefinizem je z jako aktivno pomočjo hierarhije same Cerkev tesno povezal z državo, a Metternich je v predmarcu duhovščino vpregel v voz svoje reakcije. To ni tiralo le velike večine meščanstva v "freigeistovstvo", temveč ustvarjalo tudi po kmetih ostro protidu-

hovniško razpoloženje. Glede na to je tudi pri nekaterih slovenskih poslancih kulturnobojnost večkrat prevladovala nad slovensko zavestjo (Ambrož je n.pr. zagovarjal izgon jezuitov, dr. Kavčič pa konfiskacijo cerkvenih imetij) in dr. Kavčičevo svobodomiselstvo ter "nacionalno zmernost" so hvalili tudi dunajski liberalci, kar so beležile "Novice" celo z nekakim ponosom. Toda ta pojav ni vzbujal tedaj še nobenih nasprotij, kajti Bleiweis se je v "Novicah" skrbno izogibal vsakih verskih vprašanj, zbegana duhovščina pa je bila še čisto pasivna, a v javnosti se pri nas kaka protiverska stremljenja niso pojavljala, kakor n.pr. že v Gradcu.

Vse tedanje revolucionarno vrenje pa ni trajalo niti eno leto. Že v oktobru l. 1848. sta Windischgrätz in Jelačić ukrotila revolucionarni Dunaj, 7.3.1849. je dal novi cesar Franc Jožef I. z vojaštvom razgnati konstituanto, 13. avgusta so pri Vilagosu kapitulirali Madžari, svoboščine iz l. 1848. so bile ukinjene druga za drugo vse, 31.12.1851. je verolomni avtokrat cesar Franc Jožef preklical celo lastno oktroirano ustavo in nad vso državo je vnovič zavlada gluha noč Bachove reakcije, okrepljene še s konkordatom iz l. 1855.

Ako bi hoteli narediti bilanco te dobe, bi mogli reči, da je revolucija 1848-49. tudi nas Slovence postavila na politični oder, a da smo bili zanj popolnoma politično nepripravljeni. Kmečke množice so se zanimale izključno le za svoje agrarnosocialne težnje, nekaj malega svetnega in duhovskega izobraženstva je pa pač že izpričalo svojo slovensko zavest, a iz peščice mladine je švignila celo misel zedinjene Slovenije, ki je bila pa za tedanjo našo politično nezrelost presmela, da bi mogla osvojiti, izvzemši nekaterih posameznikov, vsaj že narodno zavedno izobraženstvo in je zato seveda kmalu zopet ugasnila. Ker nismo imeli nobenih političnih programov, še tudi ni moglo biti govora o kaki politični diferenciaciji in strankah, temveč kvečjemu o bolj ali manj jasnih in rodoljubnih, a pri vseh še čisto neizoblikovanih individualnih političnih težnjah posameznikov. Ni pa mogoče tajiti globokega prepada, ki je vladal tedaj med rodoljubnim izobraženstvom in kmečkimi množicami, radi česar še tudi ni bilo govora o kakem "narodnem gibanju".

3. BACHOVA REAKCIJA

Revolucionarni val, ki je zajel l. 1848. vso Evropo, je bil kmalu povsod zopet zadušen, toda nacionalna in demokratična misel sta ostali živi povsod. Na Francoskem so poskusili L. Blanc in tovariši z novim, komunističnim uporom, a kmet in meščan sta odgovorila s tem, da sta dvignila na prestol Napoleona III., ki je dajal odslej dolgo let smernice mednarodni politiki in se je pri tem v veliki meri posluževal - sam bivši karbonar - nacionalne misli. To je pripomoglo Cavourju, da je mogel začeti z realizacijo idealov italijanskega risorgimenta, v Nemčiji je začela po neuspehu frankfurtskega parlamenta "gothska stranka" računati z bodočo zedinjevalno vlogo Prusije, a krimska vojna je ustavila prodor nenasitnega ruskega imperializma na Balkan in omogočila tamošnjim narodom vsaj relativno svobodno izgrajevanje njih mladih državnosti.

V Avstriji je mladi cesar Franc Jožef I., avtokrat brez iskrice čustva, uvedel reakcionarni, germanizatorični, koruptni in centralistični absolutizem, ki je prekašal celo Metternichovega. Ni zadušil le slehernega izraza vsakega političnega pojava, temveč poleg skoro vsega društvenega življenja in tiska tudi skoro vse duhovno življenje sploh in njegov notranji minister Bach je prepregel vso državo s celimi armadami policajev, žandarjev in ovaduhov (izdatki za samo policijo so znašali še enkrat več kot za vse šolstvo). Razen na policijo se je opiral dvor še na kamarilo, armado, birokracijo in visoko hierarhijo. Že tedaj je nastala na Hrvatskem znana rečenica, da je dinastija nagradila slovanske narode, ki so ji l. 1848-49. rešili monarhijo, z istim, kot kaznovala revolucionarne Madžare. Ta Bachov

režim je zlasti izobraženstvo mnogih narodov tudi neverjetno skorumpiral, kar se je videlo n.pr. posebnost na Hrvaškem, kjer je celo sam oče ilirizma, Gaj, prodal režimu sebe in svoje "Narodne Novine".

Slovensko javno življenje je začelo ravno v Bachovi dobi dobivati oblike, ki so ostale potem zanj značilne še dolgo vrsto let. Ko je bila konstituanta že razgnana in absolutizem na krepkem pohodu, so še nekateri šele zavedli, da bi nam mogla vendarle samo "zedinjena in avtonomna Slovenija" zagotoviti narodno enakopravnost, toda še ti so bili predvsem severni obmejni Slovenci (Einspieler), dočim so izražali drugi kar neko zadovoljstvo, da je bila ustava ukinjena - (Bleiweis). Ker je pa postajala taka zahteva medtem že brezpredmetna in je bilo že celo razpravljano o njej vedno težje, se je osredotočilo vse razmišljanje o našem narodnopolitičnem položaju žekmalu zgolj na jezikovno razpravo, ki je bila pa prava klasična priča vse naše politične nezrelosti (ponavljala se je pozneje še večkrat prav do najnovejše dobe). Spričo naše kulturne in številčne šibkosti ter geografske izpostavljenosti je namreč večina rodoljubov obupovala, da bi se mogli sploh ohraniti pred nemško poplavo. Niso pa iskali od pomoči v kulturni okrepitvi lastnih narodnih množic, na kar je meril že Prešeren, temveč v tem, da bi opustili svojo slovenščino in sprejeli za svoj knjižni jezik kakega drugega, večjega slovanškega. Razvila se je neverjetno konfuzna debata, v kateri so baš v dillni rodoljubi predlagali, da bi sprejeli ruščino, češčino, "ilirščino", umetno sestavljeno "vseslovanščino", srbščino in celo - cerkveno staroslovenščino. Toda tej absurdni "jezikomešariji" je l. 1852. vendarle napravil konec praktični realist Bleiweis, češ da je tudi slovenski jezik "izobraževanja vreden, ne pa da bi ga kot malovredno šaro na stran pahali" in je kategorično izjavil, da hočejo "Novice" pisati "za slovenski narod na svetu, ne pa za ljudstvo na luni". Sploh je bila največja zasluga tega moža ta, da je uvedel pri nas gajico, združil v svojih "Novicah" pokrajinska narečja na en skupni knjižni jezik in ga edino pravilno usmerjal v njegov organski razvoj.

Ker je bila revolucionarna doba prekratka, v Bachovi dobi pa zopet onemogočena sleherna politična beseda, so ostale široke kmečke plasti politično še nadalje nezavedne in neprebujene, razen tega jih je pa zanimalo predvsem izvajanje kmečke odveze, ene izmed redkih mojstrov in avstrijske uprave. Tisto maloštevilno svetno izobraženstvo, ki se je bilo l. 1848. priključilo narodnemu taboru, se je po večini vnovič hlapčevsko uklonilo režimu, ki je imel pa sedaj že precej izrazitejši germanizatorični značaj nego za Metternicha. Precej trajna je pa ostala narodna prebujala mladina iz l. 1848., toda zato so bila vrata državnih služb v domovini zaprta in se je zato razhajala po vsej državi (posebnost mnogo jih je službovalo na Hrvaškem). Vse spredaj opisane okoliščine so pa povzročile, da si ni mogel še tudi ta rod izoblikovati še nobene jasne politične fiziognomije, temveč je bolj ali manj močno čutil le neke splošne svobodnjaške težnje in se vdajal meglenim vseslovanjskim fantazijam, upajoč zlasti v Rusijo, čeprav je vzbujal tamošnji despotizem pravo zgražanje vsega naprednega sveta.

Skoro edini činitelj, ki je zato prihajal v domovini v poštev za slovenstvo, je bila duhovščina, toda še ta je naredila viden korak nazaj. Protirevolucijo je namreč takoj z vso svojo avtoriteto podprl tudi episkopat in je v svojem famoznem skupnem pastirskem listu iz l. 1849. med drugim obsodil tudi prizadevanja po narodnostnih svoboščinah, kar je za male brezpravne narode praktično pomenjalo, da je njih krščanska dolžnost potrpežljivo prenašati to brezpravnost še nadalje. Reakcionarnim smernicam hierarhije je potem sledila tudi velika večina duhovščine, ker je čutila, da so revolucionarna gesla iz l. 1848. ogrozila njene dotedanje pozicije in privilegije, dočim jih je absolutizem, kronan l. 1855. še s konkordatom, zopet zagotavljal in n.pr. izročil tudi vse šolstvo izključno le v roke duhovščine. Tako se je potem še večina narodno prebujene duhov

ščine postavila v službo politične, kulturne in socialne reakcije (e piskopat je n.pr. l. 1849. predlagal tudi zopetno uvedbo tlake in desetine). Najtipičnejši predstavitelj te duhovščine je bil premagalec slovenskega janzenizma in jožefizma, L. Jeran, velik človekoljub in nesporen Slovenec, a kulturno ozkosrčni obskurant, ki je s svojo "Zgodnjo Danico" dolgo let naravnost onemogočal naš kulturni napredek in zaviral krepitev narodne zavesti (narodnost je proglašal za posledico greha).

To je bilo tem bolj usodno, ker je sprejel Jeranovo stališče tudi Bleiweis. On je bil "tip predmarčnega dunajskega racionalističnega inteligenta". L. 1848-49. se je izogibal vsakih kulturnih sporov, a v začetku Bachove dobe je nastopil v "Novicah" večkrat proti vražarstvu in praznoverstvu. To ga je privedlo hitro v konflikt z Jeranom in po kranjskih župniščih je krožilo pismo, ki je svarilo pred naročanjem "Novic", češ da pišejo "protiversko". Častihlepni, a praktični Bleiweis, ki tudi ni bil nikoli kak idejni borec, je pa dobil že l. 1848. skomine po voditeljstvu in je dobro vedel, da je v javnosti življenjsko navezan na podporo duhovščine, zato se je hitro vdal, ostal zasebno še nadalje racionalist (pri maši so ga baje videli le pri uradnih slovesnostih), na zunaj je pa sprejel vse Jeranove kulturne nazore, dopolnjene še z lastnim, vprav boleznim avtokratstvom. In v tem duhu je dočakalo potem osrednje slovenstvo tudi konec Bachove dobe.

Iz tega sterilnega kranjskega mračnjaštva (to je bilo tudi vzrok Dežmanovega renegatstva) se je pa skušala tedaj z vprav občudovanja vrednimi napori dvigniti naša Koroška. Tam je neumorno oral Slomšek še iz Metternichove dobe narodnokulturno ledino, a dva druga idealna duhovnika, Majer in Einspieler, pa izza l. 1848. narodnopolitično, a v začetku Bachove dobe se jim je potem pridružil še eden najpožrtvovalnejših idealistov naše kulturne zgodovine, mladi prof. Janežič. Ko so že drug za drugim ugasnili vsi slovenski listi iz l. 1848-49., razen "Novic" in "Zgodnje Danice", je začela ta trojica izdajati leposlovnii list "Slovenska Bčela", kateri je pridružil Einspieler potem še "Šolskega Prijatelja". Toda najvažnejše kulturno dejanje te koroške četvorice je bila ustanovitev Mohorjeve družbe. Na to je mislil Slomšek sam že l. 1845., a mu jo je Sedlnitzky še preprečil; toda l. 1851., ko oktroirana ustava še ni bila ukinjena, se je skupini koroških duhovnikov s Slomškom na čelu namera vendarle posrečila. Čeprav je bila družba spričo premajhnih izkušenj organizatorično še pomanjkljivo zasnovana, bi bila vendarle uspela že tedaj, kar naj dokazuje tudi hitro naraščanje njenih članov prva tri leta, zlasti ker je bila Bleiweis-Jeranova Kranjska kulturno popolnoma brezplodna. Toda avtokratski Bleiweis, ki je bil sam brez iniciativ in brez smisla za lepo knjigo, ni trpel ničesar, kar ni zraslo na njegovem zelniku in kar bi utegnilo delati kako konkurenco njegovim suhim "Novicam", ozkosrčnemu Jeranu je bilo pa menda še to mlado kulturno podjetje sumljivo, zato nista celovških idealistov podprla v nobenem pogledu, da, mogli bi skoro trditi, da sta z vso svojo okolico vred naravnost sabotirala njih prizadevanja. Za ves duh, ki je vladal tedaj pri nas, je n.pr. veleznačilno, da je želela Mohorjeva družba že takoj v početku izdati slovensko zgodovino in je razpisala tudi nagrado zanjo, toda lotil se je ni nihče, pač pa je dobila družba iz Ljubljane ponudbo za - avstrijsko zgodovino, a Bleiweis ji niti rokopisa Trdinove zgodovine iz l. 1848. ni hotel izročiti. Navedeni koroški rodoljubi so pa vendarle napenjali svoje poslednje sile, da bi vzdržali, Slomšek je tiho žrtvoval čas, svoje spretno pero in svoja skromna materialna sredstva, a vkljub temu, da je bilo tedaj na Slovenskem samih duhovnikov nad 2000, da je izdajala družba skoro same nabožne knjige in da je bila sploh edino knjižno podjetje na Slovenskem (vsi drugi slovanski narodi, celo miniaturni Lužiški Srbi sredi Nemčije, so imeli tedaj že svoje "Matices"), je padlo število njenih članov l. 1859. že na borih 263 in se je bilo že vsak hip bati, da sploh izdihne, zlasti ker je poslednja leta Slomšku izčrpovala vse sile narodnopolitično velepomembna selitev škofjskega sedeža iz nemškega Št. Andraša v Maribor.

Jasno, kljub upravičeni zagrenjenosti Korošcev te razmere te-
daj še niso mogle porajati kakih očitnih nasprotstev, vendar se nam
že rahlo porajajo obrisi dveh različnih svetov: kulturno sterilnega
in reakcionarnega s središčem v Bleiweis-Jeranovi Ljubljani ter kul-
turno aktivnega in globoko slovensko čutečega na periferiji. Prezna-
čilen primer prvega in za tedanje zadušljive razmere sploh je bila
n.pr. znana "zapora" Levstikovih "Pesmi" iz l.1854., a prodorna kul-
turno napredna manifestacija drugega Janežičev "Slovenski Glasnik"
in znameniti trije Levstikovi spisi iz leta 1858.

4. OBNOVITEV USTAVNEGA ŽIVLJENJA

Spomladi l.1859. je izzvala Avstrija vojno s Francijo in bila
pri Solferinu (24.IV.) odločilno poražena in ta poraz je pomenjal
tudi prvo veliko zmago nacionalne ideje. V desetletju, ki mu je sle-
dilo, je namreč Cavour izvedel zedinjenje Italije, Bismarck zedinje-
nje Nemčije, "možje iz l.1848." pa zedinjenje Romunije, dočim se je
dokaj neresno pripravljena poljska vstaja iz l.1863. še tragično po-
nesrečila, a v habsburški monarhiji sami je bil neposredna posledič-
ca porazov na italijanskih bojiščih polom absolutizma. Cesar je od-
slovil Bacha, poveril vlado konservativnemu poljskemu fevdalcu Go-
luchowskemu in ta je izdelal znamenito "oktobrsko diplomo", ki jo
je izdal cesar 20.X.1860. Diploma je predstavljala načelne obrise
nekake nove ustave, sloneče na daljnosežni avtonomiji historičnih
kronovin. Ker je bil pa tak "federalizem" v očitnem nasprotju z mo-
dernimi gospodarskimi potrebami, ni mogel zadovoljiti nemškega libe-
ralnega meščanstva in je bil nezadosten tudi Madžarom, je cesar kma-
lu zamenjal Goluchowskega z nemškim liberalcem Schmerlingom. Čeprav
je bilo v oktobrski diplomi rečeno, da tvori ona "trajni in nepre-
klicni državni osnovni zakon", je verolomni cesar že komaj 4 mesece
zatem (26.II.1861.) izdal tako zvani "februarski patent", ki naj bi
obsegal na videz le izvršilne določbe k oktobrski diplomi, v resni-
ci je pa pomenjal njeno negacijo in mesto kronovinskega federalizma
vnovič uvedel strogi centralizem. Z obema državnopravnima aktoma je
bilo avstrijskim narodom vnovič vrnjenih nekaj političnih svoboščin,
vzpostavljeni deželni zbori in uveden parlament za svo monarhijo.
Še nadaljnjo nadvlado Nemcev je skušal zagotoviti Schmerling s kuri-
alno sestavo deželnih zborov, v katerih so zastopniki veleposestni-
kov in mest številčno daleč nadkriljevali zastopnike kmečkih občin
in taki deželni zbori so volili potem tudi poslance v dunajski par-
lament.

Na ta način je torej po desetih letih policijskega absolutizma
pozimi l.1860-61. vnovič oživelo politično življenje in vsi avstrij-
ski narodi so hiteli formulirati svoje zahteve. Po večini jim to ni-
ti ni povzročilo kakega truda, ker jim je bilo treba le v mirnejšem
ozračju podrobnejše precizirati njih nacionalnopolitične zahteve iz
l.1848. Pri tem niso zaostajali niti Slovaki, ki niso bili vsaj nič
na boljšem kot mi Slovenci, a gališki Ukrajinci nedvomno še mnogo
na slabšem. Pojavili sta se pa v teh programih, kakor l.1848., takoj
dve bistveno si nasprotujoči smeri, ki sta dominirali potem vso av-
strijsko politiko celih 10 let. Pri vladajočih Nemcih so se vsi
konservativni elementi s plemstvom in duhovščino na čelu izrekli za
federalistično misel oktobrske diplome, ker so upali na ta način la-
že ohraniti svoje dotedanje privilegije, a liberalno meščanstvo se
je zlasti iz nacionalističnih, a tudi iz kulturnih in gospodarskih
razlogov navduševalo za centralizem februarkega patenta. Pri ne-
nemških narodih so bila stališča deljena: "zgodovinski narodi" Čehi
Poljaki in Hrvatje so se seveda ogrevali za državnopravno samostoj-
nost svojih kronovin (Čehi so pod to razumevali celotno skupino "de-
žel češke krone" in Hrvatje seveda Hrvatsko, združeno z Dalmacijo),
ker bi postali v njih gospodujoči narodi in bi lahko potem v njih

nemoteno izvedli tudi vse druge svoje nacionalne težnje. Za "nezgodovinske" Slovake, Ukrajince, vojvodinske Srbe in dr. bi pa pomenjala realizacija takega "federalizma" le njih trajno izročitev na milost in nemilost gospodujočim narodom, zato so tudi odklanjali historične kronovine in zahtevali ustanovitev svojih lastnih nacionalnih upravnopolitičnih teritorijev. Tako so bili torej interesi nemških konservativcev, Čehov in Poljakov isti, dočim so bili interesi malih, "nezgodovinskih" narodov s tako federacijo še mnogo bolj ogroženi nego s centralizmom. V slovenskem obližju so se pokazali tedaj vojvodinski Srbi vsekakor nacionalno, politično in v tem času še tudi za kulturno najbolj zrele na slovanskem jugu, dočim so se predajali Hrvatje, kakor vedno, predvsem trenutni čustvenosti, vedno zakasnelemu romantičnemu zanesenjaštvu, svojemu anahronističnemu "državnemu pravu" in velikemu precenjevanju svojih moči, padali - kakor vedno - iz enega ekstrema v drugega in želi radi tega tudi od l. 1790. dalje do današnjega dne trajno same politične neuspehe.

Ob obnovitvi političnega življenja so našli torej vsi narodi habsburške monarhije nemudoma svojo narodno politično orientacijo, razen - edinih nas Slovencev, ki smo se pokazali ob tej priliki politično še manj zrele kot l. 1848. Tedaj so burni revolucionarni dogodki vzpodbudili vsaj dunajsko mladino, da je povzela in aplicirala tedanja revolucionarna gesla v že znani nam program. To pot teh močnih zunanjih spodbud ni bilo in od tedanje akademske generacije se je intenzivno zanimal za politiko zgolj jurist V. Zarnik, ki je pošiljal z Dunaja "Novicam" redne dopise o političnih dogodkih in z raznimi pobudami, dočim je ostala domovina čisto mrtva in dezoorientirana. Najelementarnejša politična razsodnost bi bila zahtevala, da bi se bili vsi Slovenci odločno postavili proti kronovinskemu federalizmu, ki bi pomenjal trajno izgubo vseh izvenkranjskih in morda še izvengoriških Slovencev in da bi s poostrenim poudarkom zahtevali zedinjeno Slovenijo, (prav edini, ki se je tedaj oglasil za to, je bil zopet Majer s Koroške,) a dokler bi ne prišlo do te, so imeli mnogo večji interes na centralizmu nego na federalizmu, ker bi mogli pričakovati od dunajskega parlamenta mnogo prej izpolnitev raznih svojih upravičenih zahtev, nego od n. pr. koroškega ali od štajerskega deželnega zbora. Toda slovenska javnost teh vprašanj ni razumela in se niti ni mnogo zanimala zanje, a Bleiweis, kateremu je kot uredniku edinega slovenskega lista, ki se je zopet začel baviti tudi s politiko, avtomatično vnovič pripadla voditeljska vloga, se je pokazal za politično ne le popolnoma neinicijativnega temveč tudi za povsem nesposobnega. Ni znal zavzeti sploh nobenega jasnega stališča, temveč je menal na desno in na levo, ni vedel zahtevati drugega kot boro upoštevanje slovenščine v šolah in v uradih in ker njegovi pogledi nikoli niso objemali vse Slovenije, temveč so se omejevali prvenstveno le na Kránjsko, a čustvo ga je vleklo h konservativcem in deloma še k "slovanskim bratom", se je polagoma čisto nagnil v federalistični tabor in ga potem zagovarjal z vedno trdovratnejšo trmo, čeprav je postajalo vedno bolj očito, da bi pomenjala zmaga konservativnih in slovanskih federalistov pravo narodno katastrofo za Slovence.

Popolno politični nezrelosti in nezavednosti vsega naroda, svetnega in duhovniškega izobraženstva in enako tudi njegovih "voditeljev" pa so potem tudi odgovarjali rezultati volitev v deželne zbornice, ki so se vršile spomladi l. 1861. Na Štajerskem, Koroškem, v Trstu in v Istri so bili skoro brez odpora izvoljeni sami Nemci in Italijani, na Goriškem 14 Italijanov in 8 rojenih Slovencev, od katerih je bilo pa le nekaj kolikor toliko narodno zavednih in celo na Kranjskem je brez pravega odpora zmagalo celo po kmetih več nemškutarjev. Tako so ostali Slovenci za vso sledečo šestletno funkcijsko dobo deželnih zborov v večini slovenskih dežela sploh brez vsakega za stopstva, a v drugih so ostali v veliki manjšini; posledica tega je bila, da so tako sestavljeni deželni zbori poslali tudi v dunajski parlament le s Kranjske 1 Slovenca (dr. Tomana) in z Goriške 1 (Černeta); tega poslednjega le zato, ker ni hotel iti noben Italijan. Bpplen pdcm!

Seveda pa tudi ta ni izučil Slovencev ničesar, temveč se je Bleiweis le še vedno glasneje izjavljal za federacijo po krovinah, a ves njegov ostali strogo konservativni narodni program je obstojal le še v zahtevi po upoštevanju slovenščine v šolah in uradih. Bleiweisu ob stran se je takoj postal tudi prazni frazer dr. Toman (ta je govoril celo v deželnem zboru skoro samo nemško) in obema se je potem kmalu priključil še Nemeč dr. Costa, ki se je bil iz špekulativnih razlogov prelevil iz nemškega svobodomiselnca v bigotnega slovenskega konservativca. In ta trojica "prvakov" je odslej celo desetletje avtokratsko vodila slovensko politiko na Kranjskem ter vplivala od tu v večji ali manjši meri tudi na izvenkrajške Slovence. Par let nato se jim je pridružil potem še Luka Svetec kot politično pač najbistrejši med njimi.

Kakor sem že povedal, je bilo tako stanje nujna posledica nezrelosti in neprebujenosti širokih ljudskih plasti in politične nesposobnosti in brezbržnosti še majhne plasti slovenskega izobraženstva. Mesta in trgi so bili nemški ali nemškutarski in so zato volili nemške liberalce, podeželje pa čisto neprebujeno in se je še to večkrat nagibalo h geslom nemških liberalcev. V ljutomerskem okraju so n. pr. Nemci uspešno agitirali proti slovenskemu kandidatu dr. Razlagu parolo: "Pop je, on bi rad mešnikom vekše pravice pridobil". Prepad med ljudstvom in duhovščino je bil še vedno velik, saj so celo "Novice" tedaj zapisale, da "so sem ter tja služabniki Cerkve preveč sužniki in slepo orodje države". V takih okoliščinah je bil zato osrednji slovenski narodnopolitični problem v tem, da se narodno prebudi in organizira srednji sloj, ki je bil tedaj in še dolgo potem politično nekako odločujoč. In to so pri nas začele ter v znatni meri tudi uspešno izvršile čitalnice.

Vse zasluge za čitalnice se pri nas navadno pripisuje Bleiweisu. To je vsekakor pretirano, kajti na Hrvatskem so jih imeli že v ilirski dobi, a slovenske dežele so bile še izza Metternichovih časov vse posejane s podobnimi "Kasino = verein-i" in tudi ljubljanska čitalnica, ki je bila odslej dolga leta glavno torišče Bleiweisa, je bila ustanovljena (20.10.1861.) šele kot tretja v vrsti čitalnic, ki so začele odslej po vrsti rasti iz tal po vseh večjih slovenskih krajih. Navzlic temu pa ni mogoče tajiti, da si je bil pridobil Bleiweis s svojimi "Novicami" vred trajnih in velikih narodnih zaslug zanje, ker jih je podprl z vso svojo avtoriteto, a čitalnice same so začele pri nas prve zbirati in narodno prebujati srednje sloje in tako ustvarjati potrebno zaledje narodnim težnjam, s svojimi "besedami" orati ledino tudi v mnogih kulturnih panogah in z medsebojnimi obiski zbliževati dotlej tako odtujene si pokrajine. Njih delo je potem že leta 1863. dopolnil še ljubljanski "Južni Sokol", ki je s svojimi pešizletci na deželo vzbujal zanimanje za narodno stvar tudi po kmetih.

Še bolj važne kot za Kranjsko so postale čitalnice za obmejne dežele, kjer je bilo slovenstvo še bolj izpostavljeno nemškemu in italijanskemu pritisku. V Trstu in na Goriškem so one sploh šele prve prebudile narodno življenje. Na Štajerskem je Slomšek sicer še vedno vršil prevažno ljudskoprosvetno delo, vendar je Bachov absolutizem tam pretrgal kontinuiteto z ilirsko generacijo in l. 1862. je umrl tudi Slomšek, nakar ga je nasledil nemškutarski Steppischnigg, tako da je bilo treba graditi tudi tu od prvih temeljev. Zanimiv je bil tudi razvoj na Koroškem. Tu je doseglo po zaslugi šolskega nadzornika Rudmaša in Einspielerja slovensko šolstvo ravno v Bachovi dobi svoj višek. Toda ob obnovitvi u =

stavnega življenja se niti Einspieler, ki je bil l. 1848. pač najjasnejša politična glava na Slovenskem in tudi eden izmed redkih borcev za idejo Zedinjene Slovenije, ni več povrnil k tej, temveč je bržčas iz solidarnosti napram češkim, poljskim in hrvatskim federalistom skušal skonstruirati tudi za Slovence nekako zgodovinskopravno politično edinico, Notranjo Avstrijo, sestojčo iz Koroške, Štajerske, Kranjske in Primorske. Gotovo se je zavedal, da bi tvorili Slovenci tudi v tej manjšini, vendar je vztrajno veroval v možnost mirnega sožitja z Nemci na osnovi popolne narodne enakopravnosti, kar je bila pa njegova velika zmota in morda sploh usodna za ves poznejši politični razvoj koroških Slovencev. V smislu navedene koncepcije je začel potem Einspieler že poleti l. 1861. izdajati tudi svojo politično revijo "Stimmen aus Innerösterreich", postal z njo pravi ideolog politike brezidejnega Bleiweisa, ki jo je potem ta zagovarjal s pravo fanatično trmo in kratkovidnostjo v vseh naslednjih najodločilnejših letih.

Vsa ta prebuditeljska slovenskega političnega življenja v Schmerlingovi dobi (1860-1865) se je vršila prvih par let še brez kakih večjih političnih trenj. Slovenske pozicije so bile še tako slabotne, število narodno zavednih rodoljubov še tako majhno in politična izobrazba tudi pri teh še tako primitivna, da je bilo na kake pogumnejše in širše politične koncepcije še težko misliti. Politično najbolj izobraženi Slovenec tiste dobe, dr. Zarnik, ki bi bil morda uvidel načelno zgrešenost tedanjega federalizma za Slovence, je živel v vseh teh letih še na Hrvatskem, ostale izobražence je pa slepila nadvse škodljiva misel "slovanske vzajemnosti", a Bleiweisovo kranjsko politično obzorje je bilo preozko, prekonservativno in prestrahopetno, da bi sploh moglo doumevati slovensko politično problematiko. Tako smo nastopili Slovenci svojo politično pot že od vsega početka (l. 1848 moramo smatrati pač le za nekako epizodo) brez jasnega lastnega narodnopolitičnega programa in smo le pobirali stopinjne za tujimi konservativci, a na kulturnem polju še prav tako nismo mogli iz Jeranovih ojníc. Tedanja akademska mladina (deloma še bivši "vajejci") se za politiko ni mnogo zanimala, toda po univerzah je že zaplamtel nov liberalni plamen, ki je pa vžgal šele naslednjo našo dijaško generacijo.

5. PRVA NASPROTJA

Neizogiben instrument političnega življenja in najvažnejše politično vzgojno sredstvo naroda je vsakakor politično časopisje. Vsi drugi narodi so si zato takoj ob obnovitvi ustavnega življenja ustvarili tudi politično časopisje, le mi Slovenci smo ostali brez njega. Prihajale so sicer pobude od raznih strani in tudi Bleiweis ni mogel tajiti njegove potrebe, vendar si ni prav nič želel kakega konkurenta svojim primitivnim kmetijskim in rokodelskim "Novicam", ki so se le mimogrede bavile nekoliko tudi s politikō, kajti le tako je lahko obvladal vse tedanje slovensko javno življenje. Ker torej od "prvakov" ni bilo mogoče pričakovati političnega lista, je vložil prošnjo zanj notranjski graščak M. Vilhar, dobil po skoro enoletnem čakanju dovoljenje zanj, poveril uredništvo Levstiku, vnetemu tedanjemu sodelavcu pri čitalnici in Sokolu in tako je dne 2.1.1863. izšla prva številka "Napreja".

Levstik je bil pač naš najnaprednejši in najrazboritejši kulturni delavec tretje četrtine preteklega stoletja, ki je tudi bolj kot kdorkoli njegovih sodobnikov koreninil v slovenskem ljudstvu, doumeval vso našo narodno problematiko in kritično usmerjal vso našo duševnost. On je proti konservativni fevdalni orientaciji Bleiweisovega kroga prvi postavil načelo samostojne slovenske politike, izhajajoče iz lastnih sil naroda in prvi zanesel v naše javno življenje duha ostre načelne kritike, brez katere je vsak napredek nemogoč. V svojem listu, ki ga je pisal po večini sam, je takoj pogumno udaril na odločno slovenske in jugoslovanske strune, oživil zopet idejo zedinjene Slovenije, začel voditi odločno borbo za narodne pravice, kritično motriti vsa dogajanja našega javnega življenja, čistiti dotlej meglene pojme o osnovnih načelih narodnega uveljavljanja in tirati narod in njegove voditelje iz primitivnosti na raven drugih kulturnih narodov. Bleiweisu ta sveži borec seveda ni mogel biti prijeten, globok odmev je pa našel takoj v mlajšem rodu. Toda svojega pionirskega poslanstva ni mogel dolgo vršiti, kajti že po 76 številkah so "Naprej" (29.IX.1863.) ubile tiskovne pravde. Tako smo ostali Slovenci vnovič brez političnega lista.

Potreba po tem je pa medtem le naraščala, tako da se je niso mogli izogniti več niti prvaki. Toda da ohranijo "Novicam" njih monopolni značaj, so prišli na **absurdno** misel izdati edini slovenski politični list v - nemščini, češ da se bo doseglo z njim pri Nemcih razumevanje za naše zahteve. Ta namera prvakov je zbudila pri mlajših rodoljubih upravičeno ogorčenje. Izbruhnili so pravi očitni boj med starimi, konservativnimi in avtokratskimi oportunisti okoli Bleiweisa ter mladimi, naprednimi in radikalnimi rodoljubi, navzetimi že Levstikovih idej. Stališče mladih je zastopal dunajski, v slovenskem duhu pisani list "Ost und West" in v tej polemiki so se prvič začeli po češkem zgledu rabiti tudi izrazi "staro-slovenci" in "mladoslovenci". Bleiweis je po krivici sumil za pisca teh člankov Levstika, ves njegov srd se je nato osredotočil nanj in začelo se je tisto sramotno staroslovensko osebno preganjanje Levstika, ki ostane trajni madež na vsem najožjem Bleiweisovem krogu. Seveda ni rodil odpor mladih še nobenega uspeha, temveč so začeli stari dne 3.I.1865. res izdajati "Triglav", ki je pa ostal le dolgočasen nemški posnetek "noviške" politične ideologije.

Ker so bile "Novice" medtem že tudi močno oslabile svoj odločni boj izza prvih 60-tih let proti nemškutarjem in za narodne pravice in so čisto zvođeneli tudi nastopi poslancev zanje, je postala zato potreba po slovenskem političnem listu že naravnost kričeča. (Čehi so imeli tedaj že 45 listov in avstrijski Italijani, katerih je bilo polovico manj kot nas, so imeli štirikrat več listov kot mi.) Tedaj je ljubljansko okorelost vnovič razgibala naša Koroška, kjer je začel Einspieler brez vseh hrupnih priprav dne 14.I.1865. izdajati dvakrat tedensko "Slovenca" z namenom "pođučavati in omikovati vse Slovence v vseh rečeh, ki se tičejo svete Cerkve, politike, narodnosti, svobode in narodnega gospodarstva".

Einspieler je bil eden izmed številčno ne jake čete duhovnikov Günther-Veithove šole katoliškega liberalizma, iz katere so izšli baš naši najmarkantnejši in najnaprednejši rodoljubni duhovniki tiste dobe in v katero je spadal na Koroškem še Majer, na Štajerskem Trstenjak in Raič, na Kranjskem pa poznejši škof Pogačar. Einspieler je bil že l.1848. naj najaktivnejši in najjasnejši politični delavec z narodno radikalno in kulturno napredno usmerjenostjo, zato je postal njegov "Slovenec" tudi na mah glasilo vsega mlajšega rodu z

Levstikom na čelu, ki se nič več zadovoljeval s strahopetnim "noviškim" polovičarstvom in Jeranovo bornirano reakcionarnostjo. Slednjemu je vse, kar je presegalo ozke jezikovne zahteve, slabilo konservatizem in s tem že tudi ogrožalo - vero. V "Slovincu" je razvijal Einspieler državnoopravni program, ki ga je bil zastopal že v prejšnjih "Stimmen", le da mu je dal še mnogo radikalnejši narodni poudarek, obenem je pa dal prostor tudi Levstiku, da je začel v njem svoj boj proti zaduhlemu ozračju ljubljanske staroslovenske oligarhije in razvijati vsa tista gesla, ki so ustvarila potem mladoslovensko miselnost. Povod za to so mu dajale zlasti čitalnice, ki se zaradi Bleiweisove sterilnosti niso razvijale z naglo naraščajočimi potrebami časa, začele že izgubljati značaj na rodnega pionirstva, postajati vse bolj le torišče plehkega veseljačenja in v katerih so govorili med seboj celo prva-ki več nemško nego slovensko.

Levstikov "Naprej" je izhajal premalo časa in je bila tedanja narodna fronta še tudi prešibka, da bi bil poskušal kakorkoli cepiti narodne vrste, temveč je v njem le jasnejše definiral razne narodno in kulturnopolitične pojme, a ob nastopu Einspielerjevega "Slovenca" je razvoj že toliko dozo-rel, da so se začeli že jasno pokazovati obrisi dveh taborov - staroslovenskega in mladoslovenskega. Ni šlo tu še za prav nobena verska nasprotja, kajti verskih ali cerkvenih vprašanj se nihče sploh dotikal ni in nihče tudi ni v nobeni obliki o sporaval vse avtoritete Cerkev v kulturnih vprašanjih, razen kolikor ni Einspieler, sam vzoren duhovnik, izražal ob raz-nih prilikah mimogrede jako naprednih nazorov tudi v nekate-rih cerkvenopolitičnih vprašanjih (odklanjal je n.pr. konkord-at iz l. 1855.) v nasprotju z reakcionarnim Jeranovim tabo-rom, ki ga pa ni križ niti episkopat, pač pa ga je iz oportu-nističnih razlogov sprejel za svojega Bleiweisov krog. Šlo je predvsem za odločnejši poudarek elementarnih nacionalnih zahtev v smeri demokratizma in za globlje razumevanje kultur-nih potreb napram polovičarstva in programatični nejasnosti avtokratskega Bleiweisovega kroga, ki tudi za kulturne potre-be ni imel prav nobenega smisla (do "Matice" smo n.pr. prišli Slovenci šele zadnji izmed vseh slovanskih narodov in še po-tem je bila pod Bleiweisovim vodstvom nad eno desetletje kulturno popolnoma sterilna). Na zunaj se je izražalo to na-sprotje najnazornejše v tem, da staroslovenci niso hoteli ni-ti slišati o slovenskem političnem listu, v katerem bi se brusila predvsem narodnopolitična vprašanja ("Slovenca" so o-čitno bojkotirali) in so nosili na svojem ščit - Koseskega, dočim je imel Levstik-Einspielerjev tabor zapisanega na svojih zastavah že - Prešerna.

Taki so bili vzroki in povodi prvih razpok v tedanjem številčno še dokaj šibkem slovenskem narodnem taboru. Na dnu teh nasprotij so pa podzavestno že tičale razlike v načelnem gledanju narodnega vprašanja sploh. Narodno gibanje se mora izražati v stremljenju po zedinjenju vsega nacionalnega ozem-lja, za katerim so šli n.pr. tedaj zlasti Nemci in Italijani, ter v stremljenju po političnem osvobojenju, za katero so se n.pr. tako žilavo borili Poljaki in Srbi. Pri nas staroslo-venci niso imeli za to niti najmanjšega smisla, a mladi so se začeli instinktivno bližati takemu pojmovanju.

6. POLITIČNI NEUSPEHI STAROSLOVENCEV

Ko je bil 1.1862. imenovan Bismarck za pruskega ministrskega predsednika, je zavladala na Dunaju prava panika, kajti čutili so mnogo jasnejše nego Prusi sami, da bo njegov cilj zedinjenje Nemčije, razen tega pa seveda tudi Italijani niso skrivali svojih zahtev še po nadaljnjih avstrijskih italijanskih pokrajinah. Vojna za Schleswig-Hollstein je potem avstrijsko-prusko razmerje le še zaostila. V takih okoliščinah je postal nevzdržen tudi avstrijski notranji položaj, kakršnega je bil ustvaril Schmerlingov nemško nacionalni in meščanski liberalni centralizem. Ogrji in Italijani so bojkotirali Schmerlingov parlament že od vsega početka, njim so v kratkovidnem precejšanju svojih moči sledili tudi Hrvatje in 1.1863. so ga zapustili še češki federalisti. Glede na vse to je Schmerling 1.1865. odstopil in cesar je poveril vlado konservativnemu federalističnemu fevdalcu Belcrediju ter sistiral februarско ustavo, kar je povzročilo nepopisno ogorčenje nemških liberalnih centralistov. V tem je tudi Bismarck spretno izzval prusko-avstrijsko vojno, v kateri so Prusi pri Kraljevem Gradcu (3.7.1866.) popolnoma potolkli Avstrijo. Vojne so se udeležili tudi Italijani. Čeprav so bili Italijani pri Custozzi in pri Visu tepeni, jim je morala vendarle Avstrija odstopiti zdaj še Benečijo, a na severu je bila dokončno izrinjena iz nemške zveze, Bismarckova Prusija je pa dobila sedaj proste roke za nadaljnje zedinjevanje Nemčije pod svojim vodstvom.

Ti polomi so spet vnovič do temeljev omajali preperelo Habsburško državno stavbo. Da rešijo nemški liberalci in cesar kar največ se je rešiti dalo, so oboji pristali na madžarske zahteve po skoro popolni samostojnosti "dežel krone sv. Štefana". Belcredijev naslednik Beust je izvedel spomladi končni sporazum z Madžari v obliki dualistične ureditve monarhije, ki naj bi zagotovila v avstrijski polovici popolno politično in gospodarsko nadoblast Nemcem, v ogrski pa Madžarom. Poleti (5. junija) 1.1867. je bil v avstrijskem parlamentu izglasovan dualizem, jeseni pa potem še nova avstrijska ustava (sankcionirana 21.12.1867), prikrojena novi državnopravni ureditvi in čisto v smislu nemškoliberalnega centralizma.

Jasno je, da so našli ti veliki usodni dogodki najmočnejši odmev tudi v slovenski javnosti in vnovič aktualizirali nacionalna vprašanja. Že kriza Schmerlingovega režima in zmage pruskega orožja so sprožile živahno državnopravno debato, ki so jo otvorile "Novice" (9.8.1865) s trditvijo, da "se moramo varovati utopij", da Notranje Avstrije slovensko ljudstvo nikoli ni poznalo in da je neizvedljiva, zato "držimo se le avtonomije (namreč zgodovinskopravnih kronovin)... za druge reči pa počakajmo". Sledila je še vrsta podobnih člankov v vseh slovenskih listih, a ko je cesar sistiral še ustavo, so končno tudi vsi slovenski politiki zaslutili, da bi utegnili nastopiti usodni dogodki. Glede na to so se vodilni politični delavci prvič zbrali v Mariboru (25.9.1865.), da prouče ves politični položaj in zavzamejo svoje stališče. Tako se je porodil "mariborski program", ki pa ni niti črnil o kakšni zedinjenosti Sloveniji, temveč je zahteval neko zverženo zgodovinsko-pravno notranjeavstrijsko politično konstrukcijo s stereotipno zahtevo po enakopravnosti slovenščine v šolah in uradih.

Ta konfuzni prvi slovenski službeni narodnopolitični program, glasen dokument naše politične nezrelosti, nesposobnosti in kratkovidnosti, je tvoril odslej idejni temelj staro-slovenske politike. On se je odrekel zedinjeni Sloveniji in omejil slovenski narodni program na njegovo najožjo in zato

tudi neučinkovito točko, t.j. jezikovno, dočim narodno vprašanje nikoli ne more biti le kulturno, celo ne le gospodarsko ali socialno, temveč je vedno in v prvi vrsti politično, kar je pa slovenska politika vedno pozabljala. Proti zgodovinskopravni osnovi "mariborskega programa" so se pa začeli kmalu oglašati vprav iz mladoslovenskih vrst tehtni pomisleki in se zavzemati za narodnostno načelo, ki je prav tedaj zmagalo pri Krajevem Gradcu. Najgloblje je posegel v to debato Svetec, ki je začel objavljati v "Novicah" daljšo razpravo, v kateri je prvi glasno opozoril na usodne praktične posledice zgodovinskopravnega stališča za Slovence in trdil, da nam more zagotoviti naše pravice samo na narodni ideji zgrajena deželna skupina, za to "dajmo historii...slovo in primimo se odločno narodne ideje!" Šlo je torej za naravno pravo nasproti zgodovinskemu, za narode nasproti kronovinam. Toda taka ideja je bila pa za konservativne staroslovence prerevolucionarna, zato je Bleiweis izjavil, da "mi Slovenci zagovarjamo" historični federalizem ter je kratko in malo zaprl predale "Novic" za nadaljevanje Svetčeve razprave (to se še danes ponavlja tudi v naši "demokratični" emigraciji), tako da jo je moral Svetec potem za ključiti v "Slovenca". Politični dogodki, ki so spremljali to debato in ji sledili, so povzročili potem v staroslovenskem taboru za nekaj časa popolno idejno konfuzijo, med mladoslovenci pa le utrjevali vero v narodno idejo (te se je oprijel sedaj tudi Einspieler in opustil misel na Notranjo Avstrijo), ki je potem nujno morala voditi zopet tudi k ideji zedinjene Slovenije.

Živahne politične debate in veliki politični dogodki tistih mesecev so močno politično razgibali celo široke slovenske ljudske množice. To so pokazale tudi volitve v deželne zbornice, ki so se vršile konec meseca januarja 1.1867. in ob katerih je ustanovil dr.Prelog v Mariboru za štajerske Slovence celo poseben list, "Slovenskega Gospodarja". Da so dobili to pot Slovenci vse kmečke mandate na Kranjskem in na Goriškem, je bilo že povsem naravno, toda nepričakovan uspeh je bil v tem, da so dobili tudi vse kranjske mestne mandate, vseh 8 v spodnje štajerskih kmečkih okrajih, tržaškega okoliškega in celo na Koroškem je podlegel Einspieler samo s 3 glasovi. Tako so dobili Slovenci prvič krepko v roke kranjski deželni zbor, na Goriškem je bilo razmerje 10:11 v korist Italijanom (pri tem razmerju je ostalo potem trajno) in se krepko afirmirali tudi v štajerskem deželnem zboru, ker je bila vsa osmerica odločno narodno zavedna. Ko so se par tednov po volitvah zbrali deželni zbori, je poskušal kranjski manifestirati za historični federalizem, zato je bil razpuščen in pri novih volitvah so izgubili Slovenci 4 mestne mandate (v Ljubljani sedaj ni upal glasovati za Slovence niti en uradnik), vendar so ohranili še vedno krepko večino (21:15). Iz takih deželnih zborov je bilo izvoljenih potem v dunajski parlament na Kranjskem 5 slovenskih poslancev, na Štajerskem 2 in na Goriškem 1, vodila sta pa to delegacijo dr.Toman in Svetec.

Cesar in Beust sta sklenila medtem sporazum z Madžari. Hrvatje so v znak protesta proti dualizmu odklonili celo udeležbo pri kronanju v Budimpešti, Čehi in drugi avstrijski Slovani (razen Poljakov, seveda) so šli na znano protestno "romanje" v Rusijo, slovenski poslanci pa odšli v dunajski parlament. Z ozirom na odločno narodno razpoloženje v domovini so se tudi slovenski poslanci širokoustili proti dualizmu (nad Tomanovo surovostjo so se tedaj zgražali vsi), končno so pa 5.6.1867. pod Toman-Svetčevim vplivom - glasovali zanj vsi. To je izzvalo v domovini nepopisno ogorčenje. Po vsej Sloveniji je šel glas: "Izdani smo! Prodani smo!" in celo sam Bleiweis je najprej zapisal, da je glasovanje "osupnilo vsacega", zatem je pa začel poslance opravičevati s tem, da so pokazali svojo "solidarnost" s - Tirolci, tedanjo najreakcionarnejšo skupino parlamenta.

Šele naknadno se je izvedelo, da je vrglo dr. Tomanu, za Bleiweisom najveljavnejšemu staroslovenskemu prvaku, to glasovanje 20.000 gld. in je bil to do leta 1918. tudi edini znani primer korupcije v slovenski politiki. To glasovanje je bilo najusodnejše in najsragnetnejše, kar so jih kdajkoli zagrešili slovenski poslanci v dunajskem parlamentu, odgovarjali so pa zanj le breznačelni staroslovenski oportunisti. Čeprav je vlada medtem razpustila Sokola, ustavila Einspielerjevega "Slovenca", odstavila potem še ljubljanskega župana dr. Costo in vršila še druge persekucije, niso zinili poslanci o vsem tem ničesar, tem več lomili svoja kopja za - konkordat (nova liberalna ustava je namreč avtomatično razveljavljala tudi bistvene točke konkordata), za historični federalizem in sploh za vse reakcionarne predloge, slednjič so pa vrgli nekateri še ta svoj lastni program čez plot in glasovali 17.10. za centralistično ustavo (celo Svetec), nekateri proti njej, eden je pa od glasovanja - pobegnil. Tudi to glasovanje je v domovini (celo pri Bleiweisu) razočaranje nad poslanci samo še povečalo.

Samo ob sebi je umevno, da so našli ti dogodki silen odmev zlasti v dijaški mladini. Ta dijaški rod se izprva za politiko ni mnogo zanimal, temveč predvsem za literaturo in se oklepjal Janežičevega "Glasnika". Ker se pod Bleiweis-Jeranovim kulturnim jerobstvom domača literatura ni mogla razviti, je se gala mladina seveda po tujih in si odpirala po njej širša obzorja. Jeseni 1.1865. je prišla prva taka dijaška skupina z Jurčičem na čelu na Dunaj in tu so se zbrali takoj okoli Stritarja, moža evropske literarne in estetske izobrazbe, čigar ostru kritični čut je posebno trpko občutil našo tedanjo kulturno zaostalost in potrebo po naši uvrstitvi ob stran drugih kultur njih narodov. Šele ta družba je Stritarja vzpodbudila, da je pustil vlogo zgolj pasivnega literarnega sladokusca in je skupno z Levstikom in Jurčičem izdal na novo - Prešerna. Ta izdaja je pomenjala s svojim znamenitim Stritarjevim uvodom pravo revolucijo v našem kulturnem življenju, ker je strmoglavila staroslovenskega malika Koseskega in Slovencem šele zopet odkrila Prešerna. Istočasno je začel Stritar tudi v "Glasniku" kritično presojeti tedanjo našo kulturno primitivnost in kazati naši literaturi pot na evropsko raven v smislu tedanjega kulturnega liberalizma. Te ideje je navdušeno sprejemala tudi srednješolska mladina, v kateri so našla iz odpora proti reakcionarnosti starih in iz žeje po širših obzorjih plodna tla tudi vsa druga tedanja liberalna gesla. Ljubljanski osmošolci z Levcem in Šukljetom na čelu so priredili poleti 1.1867. abiturientski sestanek, na katerem je "zlasti Šuklje tako debele klatil", da so mu sledile celo policijske preiskave. Jeseni so prišli potem tudi ti na Dunaj in pomnožili tamošnji Stritarjev krog. Stritar jih je skušal usmerjati predvsem na literarno polje, toda zgoraj o črtana breznačelna politika staroslovenskih poslancev je nujno vzbujala ogorčen odmev tudi pri njih in so ga okrepljevala še politična in kulturna gesla tedanjega dunajskega liberalizma, apliciranega na radikalni slovenski in slovanski nacionalizem.

Ako bi hoteli rezimirati to prevažno triletje slovenske politične zgodovine (1865.-1867.), tedaj bi mogli reči, da je tvorilo pravo prelomnico. Breznačelna, oportunistična, skrajno reakcionarna in narodno mlačna politika staroslovenčev je dosegla z glasovanjem za dualizem in nekaterih še za ustavo pravi brodolom. Njeni nositelji so bili kranjski "pervaki" z "Novicami", a proti njej se je oblikovala še vedno močnejša opozicija obrobnih dežel, katere glasnik je bil Einspielerjev "Slovenec" in ki jo je idejno oplajal Levstik. Ta opozicija je bila nacionalno radikalna in kulturno napredna, nikakor pa ne

kulturnobojna (dr. Zarnik, najradikalnejši mladoslovenski politik, je po volitvah 1.1867. navdušeno proslavljajal duhovščino). Toda za njo je že rastele novi akademski rod, ki ga je poleg tedanjih univerz vzgajal zlasti na Dunaju Stritar v duhu tedaj njegaj evropskega kulturnega liberalizma, a na katerega je v danih okoliščinah nujno močno vplival tudi ves tedanji duh avstrijskega nemškega meščanstva. In to mladino so zadušljive razmere v domovini nujno tirale vse bolj na levo. Ni torej točno, kar se pri nas navadno trdi, da bi se bilo naše kato= liško gibanje rodilo iz odpora proti liberalni kulturnobojno= sti, temveč je dejstvo ravno nasprotno, da se je razvil naš kaj nedolžni liberalizem le iz nujnega odpora proti kulturni in politični reakcionarnosti naših staroslovencev, ki so se vse bolj ogrinjali v verski plašč. Razen tega je predstavljal liberalizem tedaj na splošno še vedno veliko evropsko napred= no gibanje, kateremu se tudi Slovenci nismo mogli in smeli iz= zogniti brez škode za naš razvoj.

7. DOBA TABOROV

S sprejetjem dualizma in ustave je dobila Avstro-Ogrska monarhija po osemletnih ustavnih bojih svojo dokončno obliko, obenem je bila pa radi politične neuvidevnosti dvora, Nemcev in Madžarov že tudi zapisana smrti, kajti zgodovinsko pravo ni bilo več življenja zmožno, a na naravno pravo Nemci niso hoteli pristati. Cesar je poveril takoj po sprejetju ustave vlado avstrijske državne polovice velemeščanskemu in izrazito nem= ško liberalnemu kabinetu kneza C. Auersperga. Ker sta bili glavni dve nacionalni vprašanji avstrijskih Nemcev definitivno rešeni že pri Kraljevem Gradcu in z dualizmom, zato je šlo vladajočim nemškim liberalcem odslej predvsem zato, da si s centralizmom in s kratenjem pravic drugih narodov zagotove absolutno nadoblast v avstrijski državni polovici, obenem so pa tudi lahko osredotočili vso svojo pozornost uveljavljanju svojih gospodarskih in kulturnih načel. Ta so bila na gospodar= skem polju liberalno kapitalistična, na kulturnem polju pa deloma napredna in deloma kulturnobojna, (poudariti je pa treba, da je bil liberalizem avstrijskih Nemcev že od 1.1848. dalje močno popačen, a po 1.1867. je kmalu čisto degeneriral). Ravno ker niso imeli Nemci po dualizmu nobenih perečih lastnih nacionalnopolitičnih vprašanj več, se je njih zanimanje lahko tem bolj osredotočalo na svetovnonazorsko polje, ki se je izražalo v vedno ostrejšem nasprotju med konservativnimi kmečkimi masami in liberalnim meščanstvom.

Za slovensko parlamentarno delegacijo bi moral biti položaj po sprejetju ustave čisto jase. Ker je bilo državnopravno vprašanje sedaj bolj ali manj rešeno, bi bila njena osrednja naloga ta, da bi začela smotren boj za izvršilni zakon k famoznemu členu 19. ustave o narodni enakopravnosti. Toda ona tega ni izvršila, temveč je vodila ramo ob rami z reakcionarnimi Tirolci in konservativnimi fevdalci neizprosen boj prav proti tistim nujnim zakonskim načrtom, ki so pomenjali nedvomni napredek (n. pr. šolski zakoni) ter je pri tem pozabila na vse narodne tegobe, doma pa ob istem času zapravila Ljubljano ki je prišla zopet za dolgih 14 let v nemške roke.

Taka parlamentarna delegacija je morala izgubiti doma se veda ves ugled. Toda narodno radikalnejši in kulturno naprednejši tabor je bil po ustavitvi Einspielerjevega "Slovenca" vnovič brez lastnega organa (Prelogov "Slovenski gospodar" je bil le lokalni ljudski tednik), zato tudi ni mogel dajati duška svoji nevolji. Glede na to se je skupina mlajših ljublj. izobražencev pod Levstikovim vodstvom trudila, da bi ustanovila nov politični list, a je bila radi odpora starih še prešibka za to.

Tedaj je pa prevzela iniciativo skupina štajerskih svetnih in duhovniških rodoljubov z dr. Sernecem in dr. Kočevarjem na čelu in tako je zagledala dne 2.IV.1868. v Mariboru beli dan prva številka "Slovenskega Naroda", prvega velikega slovenskega političnega lista, ki je postal takoj osrednji organ vsega, kar je bilo tedaj na Slovenskem naprednega. Njegov program je bil v bistvu isti kakor Einspielerjevega "Slovenca", le brez njegove historične državnopravne navlake in z vseslovensko nacionalno smerjo. Bil je posnet po programu, kakor ga je bil prejšnje leto sestavil za nameravani ljubljanski list Levstik. Izjavljal se je že odločno za zedinjeno Slovenijo in za vzajemnost z ostalimi Jugoslovani ter za načela katoliške Cerkve in obljubljal, da mu bodo "verske zadeve, dogme in bistvene cerkvene naprave svete". Njegov najodločnejši sotrudenik je postal seveda takoj Levstik, ki tedaj tudi ni hotel ničesar slišati o kaki borbi s "klerikalizmom" in je nagibal spričo zagrenjenosti nad dualizmom celo k panslavizmu, čeprav so bili ravno ruski slavjanofili pravi ideologi reakcije.

Eden izmed naprednih zakonov, ki ga je bil uveljavil liberalni režim, je bil tudi društveni in zborovalni zakon z dne 15.XI.1867. Čehi so ga bili takoj izrabili v to, da so začeli po zgledu angleških "meetingov" prirejati svoje "tabore", na katere je tudi Slovence hitro opozoril Levstik. Tudi za to pobudo so poprijeli takoj štajetski mladoslovenci, ki jih je sklical dr. Prelog za 7.VII.1868. na zgodovinski sestanek v Maribor. Na njem je bilo sklenjeno pozvati Slovence po vseh deželah, naj začno s prirejanjem taborov in so takoj dooločili že kar tudi program zanje. Ta je obsegal kot prve štiri skupne točke: 1) zahtevo po zedinjeni Sloveniji, 2) zahtevo da se morajo uradniki na Slovenskem takoj popolnoma naučiti slovenščine, 3) zahtevo po slovenskih ljudskih in srednjih šolah ter jugoslovanskem vseučilišču v Zagrebu, in 4) zahtevo, da tudi škofijski ordinariati uradujejo slovensko; a nadaljnje točke programa naj bi se ravnale potem po krajevnih razmerah in potrebah.

To je bilo dejanje, kakršnega strahopetni staroslovenski oportunisti dotlej niso poznali. Ti so se vedno zanašali pred vsem na pravicoljubnost dvora in Nemcev, a mladoslovenci so se sedaj prvi obrnili naravnost na slovenske množice in jih pozvali v boj za narodne pravice. Uspeh je bil vprav čudovit. Takoj prvi tabor, ki se je vršil 9.VIII.1868. v nemškutarškem Ljutomeru, je zbral 7000 zborovalcev in zbudil silno navdušenje po vsem okolišu, še večjega pa potem drugi, ki se je vršil 4 tedne kasneje v Žalcu in šest tednov kasneje še tretji v Šempasu, prvi na Goriškem. Glavni govornik na njih in na kasnejših je bil dr. Zarnik, ki se je bil prejšnje leto vrnil iz politično tako razgibane Hrvatske in ki je referiral na večini taborov o zedinjeni Sloveniji; razen njega so pa nastopali potem še dr. Vošnjak, B. Raič, dr. Razlag, dr. Lavrič, dr. Tonkli, Nabergoj, Klavžar in dr.

Ljubljanski staroslovenci so gledali že ustanovitev "Slovenskega Naroda" jako po strani in ga seveda bojkotirali kakor poprej "Slovenca" (na vsem Kranjskem je pristopil ob ustanavljanju en sam deležnik). Taborov, ki so pomenjali elementarni prodor odločno nacionalnih in naprednih tendenc v slovensko politiko, seveda niso mogli ignorirati, toda udeležil se prvih treh ni noben ljubljanski prvak in tudi svojega negodovanja proti njim niso prav nič skrivali. Katehet dr. Marušič, duhovni vodja goriških staroslovencev, je že prejšnje leto izjavil, da oni ne bodo nikoli privolili v zedinjeno Slovenijo, a vabilo na šempaški tabor so podpisali izmed 11 goriških slovenskih deželnih poslancev samo 3, vendar je pa kljub temu vprav veličastno uspel. To je staroslovence tako

razburilo, da je 28.X.1868. objavil Bleiweis v "Novicah" hudobno strupeni napad na tabore, jim koncediral zgolj lokalni značaj in s tega vidika potem tudi odrekal rodoljubom iz drugih okolišev pravico, da bi na njih govorili ali z drugimi besedami: v svoji reakcionarni provincialni ozkosrčnosti je padel naravnost v hrbet vsenarodnim nastopom in jih skušal onemogočiti.

Ker je pa v drugi polovici 1.1868. že nad 30.000 Slovencev navdušeno manifestiralo za zedinjeno Slovenijo, tudi Bleiweis ni mogel več popolnoma preko te osrednje točke slovenske politike. V jesenskih zasedanjih deželnih zborov je na Kranjskem v adreso seveda niso uvrstili, a vsaj rahlo jo je omenil Bleiweis v razpravah, enako kakor še tudi pozneje ob kaki slovesni priliki ali pa če je hotel z njo postrašiti Nemce, dočim ni iskreno mislil nanjo sploh nikoli. V goriškem deželnem zboru polovico slovenskih poslancev niti interpelacije glede slovenske enakopravnosti ni hotelo podpisati, pač so pa štajerski deželni poslanci nastopili z vso odločnostjo za slovenske narodne pravice in štajerske občine so začele po vrsti vlagati spomenice za zedinjeno Slovenijo. Edini pomembni tedanji korak kranjskih staroslovencev je bila ustanovitev prvega slovenskega političnega društva "Slovenije" (17.X.1868), ki je razvijala potem nekaj let živahno politično delovanje in postala osrednja politična organizacija kranjskih Slovencev.

Ker je slovenska parlamentarna delegacija popolnoma ignorirala zahtevo po zedinjeni Sloveniji in se kakor v zasmeh poganjala v parlamentu še nadalje za historične kronovine, predvsem se pa borila proti naprednemu šolskemu zakonu, je buknilo takoj spomladi 1.1869. taborsko gibanje le še z večjo silo na dan. Vršili so se po vrsti trije mogočni tabori v Biljah, v Sevnici in na Pivki. Šele sedaj se mu tudi ljubljanski staroslovenci niso mogli več izogniti ter so zaradi Levstikovega dreganja priredili 17.maja s sodelovanjem najdoličnejših zastopnikov iz vseh slovenskih dežel najveličastnejši tabor v Vižmarjih pri Ljubljani, katerega se je udeležilo nad 30.000 zborovalcev od blizu in daleč. Netočna je dr.Prijateljeva trditev, da bi vzeli sedaj staroslovenci taborjevanje v roke, kaj ti Svetec se je bil že v začetku taborjevanja zaskrbljen spraševal, "kaj k tem poreče vlada"; dr.Toman in Svetec se tudi na nobenega niti prikazala nista, Bleiweis se je udeležil le vižmarskega in na terenu, kjer so prevladovali staroslovenci, se je vršil tudi zgolj vižmarski; Dr.Zarnik sam pa, "oče slovenskih taborov" imenovan, je govoril na enajstih, večinoma o zedinjeni Sloveniji. Preseneča nas pa doslej še nepojasnjeno dejstvo, da ni govoril na nobenem taboru tudi tak markantni rodoljub kot je bil Einspieler.

Ta nova serija taborov je silno razgibala politično zanimanje najširših ljudskih plasti in povsod so zahtevali novih taborov, kar je pa začelo vznemirjati tudi vlado, da jih je začela ovirati in nekatere celo prepovedovati (to leto se je vršil potem zato samo še v Ormožu). Glede na navdušenje taboritov tudi politični voditelji niso mogli ostati več pasivni. Tik pred zasedanji deželnih zborov so se zato zbrali v septembru kranjski, štajerski in goriški poslanci in skelnili nastopiti v deželnih zborih za zedinjeno Slovenijo. Toda besedo so držali samo Štajerci, dočim se je dogodila na Goriškem ta sramota, da sta podpisala zadevno interpelacijo le dva, ostalih devet jo je pa odklonilo. Bistveno boljše se niso pokazali tudi kranjski staroslovenci. Tu je pritiskal za tako resolucijo le dr.Zarnik, drugi so izražali pomisleke, a dr.Toman je zagrozil, da bo celo javno nastopil proti zedinjeni Sloveniji. Zato so končno sprejeli sklep, zahtevati razširjenje deželnih avtonomij, kar je bilo pa, kot sem že poudaril, v danih okoliščinah očitno nasprotje zedinjene Slovenije in v našo narodno škodo.

Tako je prišlo v teku l.1869. do tega, da so desetisoči po taborih navdušeno manifestirali za zedinjeno Slovenijo, a staroslovenski voditelji so to idejo načrtno sabotirali, kulturni ideolog staroslovencev Jeran je, pa vkljub temu, da katoliški interesi na Slovenskem še niti najmanj niso bili ožroženi, propagiral le ustanavljanje polutanskih nepolitičnih "katoliških družb", katerim so načeljevali razni nemški grofje in so bile zato praktično nemške. Glede na to je proti njim tudi takoj nastopil Levstik, nikakor ne iz kakih kulturnobojnih razlogov, temveč radi njihovega naslanjanja na nemške fevdalce in ker da je plemstvo le podpora absolutizmu in konservatizmu, dočim mora biti slovensko gibanje demokratično (te družbe so potem tudi res samo vegetirale).

Čisto politične cilje je pa imelo gibanje, ki ga je skušal že prejšnje leto započeti na Štajerskem kaplan Šuc. Dasi so se morali boriti Slovenci za svoje najelementarnejše nacionalne pravice, Šuca te niso prav nič zanimale, temveč je hotel razširiti tudi na Slovensko zedanje katoliško konservativno gibanje avstrijskih Nemcev, ki je pa imelo do nastopa Vogelsanga in Luegerja bolj reakcionarni in klerikalni značaj nego konservativnega. V ta namen je sklical za dne 11.8.1869. v Celje prvo zborovanje štajerske slovenske duhovščine, toda zborovalci so ugotovili, da je ustanovitev posebne slovenske katoliške stranke nepotrebna, (o tem je referiral dekan Kosar), ker da ni med Slovenci nobene stranke, katere član bi ne mogel biti tudi duhovnik in iz istih razlogov so smatrali za nepotreben tudi poseben slovenski katoliški list (o tem je referiral dr.Ulaga). Kljub temu je pa Šuc še isto leto ustanovil na Štajerskem par katoliških političnih društev, po katerih je klical tudi s Kranjskega Jeran, a v Mariboru so dobili radi brezbržnosti mladoslovencev Šucovi somišljeniki v roke tedaj ustanovljeno tamošnje politično društvo.

Najostrejšje je pa reagirala na zgoraj opisane razmere, zlasti na postopanje naše parlamentarne delegacije, dijaška mladina, ki jo je imela na Dunaju priliko od blizu opazovati s širše perspektive in je zato tudi vse bolj podlegala liberalnim geslom tedanjega nemškega meščanstva. Ona je priredila 4.9.1869. v Ljubljani svoj II. dijaški shod in na njem je Šuklje kot prvi v slovenski javnosti proglasil svobodomiselna načela, (na javno življenje pa to še ni imelo nobenega vpliva) razen tega se je pa začela tudi čisto nekritično predajati panslavističnim iluzijam. Njeno razpoloženje je tri mesece kasneje nazorno označil Levec, pišoč Kersniku: "Zadnje lumparije v kranjskem in goriškem deželnem zboru so me brezskrajno razjarile...ker vidim, da naši podkupljeni lumpje hočejo na vsako vižo Slovenijo vničiti". Stritar je skušal mlade vročekrvneže odtegniti politiki in jih usmerjati predvsem na literarno polje, toda gnile razmere v Ljubljani so vlivale le novega olja na ogenj. Ker se je bil za idejo zedinjene Slovenije izmed kranjskih poslancev zavzemal le dr.Zarnik, je organiziral Levstik zanj v Ljubljani zaupnico, radi česar so ga hoteli potem staroslovenski prvaki dobesedno izstradati. Dr.Costa je izustil tedaj na seji Slovenske Matice strašne besede: "Krepieren soll der Hund!", toda v njegovi skrajni bedi ga je povabil k sebi na Dunaj Stritar, da bi mu pomagal pri urejanju njegovega novoustanovljenega "Zvona". Levstik je povabilo res sprejel, se preselil spomladi l.1870. na Dunaj, a z glavnim namenom, da bi tam s posebnim satiričnim listom nadaljeval svoj boj proti "sebičnosti, lakomnosti in slavohlepju" ljubljanske staroslovenske oligarhije.

V zimskem zasedanju parlamenta 1869-70. so nadaljevali slovenski poslanci z dotedanjo reakcionarno politiko in se z Bleiweisom v domovini vred navduševali zgolj za - deželne avtonomije, čeprav je dotlej že na 9 taborih skoro 100.000 Slovencev manifestiralo za zedinjeno Slovenijo. Glede na to je začelo ljudstvo z nadaljevanjem taborov in se jih je vršilo samo tisto leto kar 8, toda od teh so se vršili 4 na primorsko stran (Vipavo in Cerknico moremo namreč prištevati tej), na Štajerskem le 1, na pravem staroslovenskem področju Kranjske seveda nobeden, pač pa so se dvignili to leto k taborjevanju Korošci, priredili kar 2 (v Bistrici pri Pliberku in v Zopračah pri Vrbi), naslednje leto pa potem (6. avgusta) še kot zadnjega v Buhljah pri Grabštajnu.

Skupno se je torej vršilo v letih 1868-1871 v slovenskih deželah 17 taborov, na katerih je nad 160.000 Slovencev z nepopisnim navdušenjem manifestiralo za zedinjeno Slovenijo in za svoje narodne pravice. Ta štiriletna doba taborjevanja pomenja vsekakor najlepše in najpozitivnejše razdobje slovenske politične zgodovine do 1917-18. Šele na teh je stopilo prvič z nepričakovano elementarnostjo in proti volji svojih "legitimiranih" voditeljev na politično polje v resnici slovensko ljudstvo in glasno dokazovalo, da je sprejemljivejše za odločno in načelno narodno politiko kot pa njegovi breznačelni, strahopetni in oportunistični službeni predstavitelji. Mirno lahko trdimo, da so bili tabori skoro izključno delo mladoslovencev, med katerimi je bilo tudi precej duhovnikov, dočim niso pokazali reakcionarni staroslovenci zanje nobenega razumevanja in so jih skoraj sabotirali. Tabori so dvignili k veličastnemu skupnemu nastopu Slovence vseh stanov in prvi demokratično zbližali izobraženstvo z ljudskimi množicami, ki so z zrelim premislekom glasovale za resolucije (to je n.pr. lepo pokazal sevniški tabor, kjer je ljudstvo odklonilo neko resolucijo, čeprav jo je dal predsednik dvakrat na glasovanje). Šele tabori in ne l. 1848. so nam ustvarili naš prvi narodni program z zedinjeno Slovenijo na čelu, ki je postal od tedaj res last našega naroda. Nikoli prej in ne pozneje se slovenska politika tudi ni tako približala pravilnemu jedru boja za slovenstvo kot na taborih, ko je bil postavljen naš problem na teritorialno osnovo in ko so poleg jezikovnega vprašanja upoštevali tudi gospodarsko. Bili so res vsenarodne politične manifestacije, vendar so v očrtanih okoliščinah nehote pripravili tudi vsa tla za izoblikovanje dveh političnih taborov: radikalno narodnega in naprednega ter zakrknjeno konservativnega, ki sta se pa potem oba v našo narodno škodo razvijala vse preveč pod vplivom tedanjih svetovnonazorskih nasprotij med avstrijskimi Nemci.

8. POLITIČNA CEPITEV SLOVENCEV

Tekma med konservativnostjo in naprednostjo je večno gibalo vsega človeškega napredka in ni vezana na noben svetovni nazor. Kakor smo lahko videli, se je izražala ta tekma tudi pri Slovencih že ves čas našega samostojnega kulturnega nastopanja (t.j. od dobe prosvetljenstva dalje), na političnem polju je pa nastopila kot trajen pojav šele v letih avstrijskih ustavnih borb. Na kulturnem polju so bili po l. 1848. nositelji naprednih teženj najprej naši Korošci, za njimi pa potem predvsem Levstik in Stritar, vendar je že iz za Bachove dobe prevladala Jeranova konservativnost, ki si jo je bil osvojil tudi Bleiweis. Na političnem polju, če ne upoštevamo l. 1848-49, sta bila prvoklicarja naprednejših gesel Levstik v svojem "Napreju" in Einspieler v "Slovincu".

K tem geslom je nato nekaj časa nagibal tudi Svetec, toda uveljavili so jih pa šele po 1.1867. Levstikovi učenci, mlado slovinci. Bleiweis pa je bil s svojimi staroslovenci že od vsega početka nositelj političnega konservatizma.

Šele mladoslovenci so s tabori prvi ustvarili napreden vsenarodni program, prvi politično razgibali ves narod od goriških Brd do Prekmurja in ga tudi navdušili za svoje ideje; toda zagrešili so dve usodni napaki: prvič niso bili na svoji poti dosledni in drugič niso znali razgibanega naroda tudi organizirati. Spričo huđega nemškega pritiska in še šibke slovenske narodne fronte še sploh nihče ni mislil na kako cepitev "narodne stranke" vsa 60-ta leta, temveč je šlo obema taboroma, konservativnemu in mladoslovenskemu, le za uveljavljenje njihovih teženj v enotnih vrstah skupne narodne stranke. "Slovenski Narod" je n.pr. še 1.1869. sploh ta = jil obstoj mladoslovencev in trdil, da obstojajo ti le v do mišljiji "Novic". Glede na to niso tedanji rodoljubi obeh smeri vzdrževali le bolj ali manj tesnih osebnih in družabnih zvez, temveč so vsi vzajemno sodelovali tudi v vseh tedanjih kulturnih in političnih ustanovah (pri čitalnicah, Sokolu, Matici, "Sloveniji" in celo med delničarji "Narodne ti skarne", ki je izdajala "Slovenski Narod", je bilo nekaj staroslovencev). V tekmi obeh smeri je kazal najožji krog avtokratskega Bleiweisa vsekakor že ves čas veliko netolerantnost in je izzival s tem tudi vedno pogostejše spopade, toda vdajali so se (izvzemši Levstika) vedno le mladi, ki dolgo niso tvorili kake izoblikovane svetovnonazorske in še manj organizirane skupine. Velika večina mladoslovenskih izobražencev (tudi nekaj duhovnikov) je kulturno, zlasti zaradi izrazite reakcionarnosti starih, vsekakor v večji ali manjši meri nagibala k tedaj modernemu liberalizmu in je v zasebnih razgovorih tudi rada "udrihala po farjih", toda ker so bili na eni strani nosilci agresivnega vnemeškega šovinizma ravno nemški liberalci in sta bila liberalstvo in nemškutarstvo pri nas praktično dolgo skoro istovetna pojma, na drugi strani so pa bili v podeželju vendarle še edini na rodni delavci mnogi duhovniki, so se tudi mladoslovenci dolgo otepali kakega istovetenja z liberalci in so zaradi politične okrepitve narodnih vrst ob vsaki priliki tudi žrtvovali svoje kulturne nazore, kar so pa potem stari pogosto jako zlorabljali. Tako mladoslovensko žrtvovanje načel je šlo pogosto v prave kapitulacije.

Medsebojne praske so se množile zlasti izza sramotnega glasovanja za dualizem, ki je pomenjalo pravi bankrot vsega dotedanjega našega političnega tavanja. Te praske iz navedenih razlogov kljub vsem kulturnim razlikam nikakor niso imele kakega svetovnonazorskega značaja, temveč predvsem političnega in pogosto celo samo taktičnega (n.pr. stališče do staroslovenske abstinenčne politike pri ljubljanskih občinskih volitvah). Ta čisto politični prepad je zavzel širše dimenzije šele v teku taborjevanja, ko so na eni strani pod vodstvom mladih tisoči in tisoči po vsej Sloveniji manifestirali za zedinjeno Slovenijo in za samostojno odločno narodno politiko, a stare je njih trdovratno zgodovinskopravno stališče vedno tesneje povezovalo z enakim stališčem nemških konservativcev pod vodstvom fevdalcev in dela hierarhije. Ker so bila za avstrijske Nemce nacionalna vprašanja dejansko že vsa rešena, se je podobno, prvotno tudi predvsem državnopravno nasprotje osredotočalo vedno izrazitejše na svetovnonazorsko polje, pri čemer so liberalci upali svoje težnje učinkovitejše uveljaviti s pomočjo centralizma, a konservativci se jih vsaj po nekaterih deželah ubraniti za

obzidjem deželnozbornskih avtonomij. Pri nenemških, zlasti malih avstrijskih narodih, je bil pa položaj baš nasproten: nacionalni boj se je zanje pravzaprav šele dobro začel, a verskih svetinj pri njih še sploh nihče ni ogrožal, radi česar zanje tudi niso bila aktualna svetovnonazorska temveč predvsem nacionalnopolitična vprašanja; za te so pa v tedanjih okoliščinah lahko pričakovali več uspehov od centralnega parlamenta nego n. pr. od celovškega ali graškega deželnega zbora. Tudi v nacionalnem pogledu - vsaj napram Slovencem - niso bili namreč nemški konservativci mnogo uvidevnejši kot pa njih liberalni rojaki, čeprav so se izdajali prvi za branilce krščanskih načel, saj n. pr. vemo, da nam je liberalni Giskra tabore dovoljeval, a prepovedovati jih je začel konservativni Hohenwart.

Vsega tega položaja pa tedanji naši politični delavci niso razumeli, temveč so se stari predvsem iz pomanjkanja vsakih trdnejših samostojnih narodnopolitičnih konceptov in iz svetovnonazorske enostranosti vedno krčevitejše obešali na nemške konservativce, a iz frazaste "slovanske solidarnosti" tudi na Čeha in na Poljake, čeprav so bili oboji vsak hip pripravljeni izročiti nas na milost ali na nemilost Nemcem. To se je posebno jasno pokazalo že 1. 1868. Ker so volili poslance v parlament tedaj deželni zbori, so skušali nekateri konservativni deželni zbori sabotirati parlamentarno delo s tem, da niso hoteli poslati svojih poslancev vanj. Nemški liberalci so skušali to sabotažo onemogočiti na ta način, da bi mesto indirektnih volitev državnih poslancev uvedli direktne volitve. O slovenskih interesih pri tem vprašanju pač ni moglo biti najmanjšega dvoma. Ker so mogli Slovenci v najboljšem primeru računati zgolj na večino v mestni in kmečki kuriji na Kranjskem, so bili glede svojega zastopstva v parlamentu povsod drugod odvisni zgolj od milosti tamošnjih nemških in italijanskih večin, dočim bi jim direktne volitve zagotavljale primerno parlamentarno zastopstvo na vsem našem nacionalnem ozemlju. Čeprav so nam bile torej indirektno volitve v očitno nedogledno narodno škodo, je vendarle iz same omejene konservativne zaslepljenosti zavzel za staroslovence dr. Costa že v začetku 1. 1869. najodločnejše stališče proti "liberalni frazi" o indirektnih volitvah in se je potem v naslednjem štiriletnem boju zanje razvilo navedeno Costovo stališče v pravo staroslovensko politično dogmo. In temu absurdnemu stališču starih so se hitro uklonili tudi mladi.

Iz vsega povedanega torej vidimo, da so mladoslovinci pač nagibali k naprednim političnim in kulturnim težnjam, toda da to naprednost je uveljavljala le njih mladina v literaturi in politični delavci kratko dobo taborjevanja, a v ostali praktični politiki so jih mladoslovenski politični delavci zastopali v znatni meri le prva leta na Štajerskem, povsod drugod so se pa radi svoje maloštevilnosti in iz strahu za svoje mandate brez resnega odpora uklanjali reakcionarne in slovenskim interesom očitno škodljivemu stališču starih. To je bila v veliki meri tudi posledica dejstva, da so znali mladi na taborih pač razgibati najširše ljudske množice, niso jih pa znali v njih razpoloženju tudi obdržati in organizirati. Dočim so imeli stari v Ljubljani svoje politično društvo "Slovenija", ki je dobila hitro avtoriteto nekake politične centrale, a "Novice" so bile jako razširjene povsem podeželju, pa niso imeli mladi na Kranjskem sploh ničesar, na Štajerskem, kjer je bilo tedaj njih središče, pa le "Slovenski Narod", ki je pa finančno komaj dihal in seveda tu ni ni prodril med širše ljudske plasti; organizacije se je lotil edino že omenjeni kaplan Šuc, ki je pa gledal svojo akcijo že od vsega početka zgolj kot slovensko podružnico nemškega konservativnega gibanja, a za narodnopolitična vprašanja mu ni bilo.

Najglasnejše spričevalo za premalo vztrajno delavnost štajerskih mladoslovencev so bili vprav tabori. Čeprav so jih bili oni započeli, so vendarle že drugo leto taborjevanja priredili na Štajerskem samo dva, tretje leto izmed osmih slovenskih taborov celo enega samega še in l. 1871. - nobena več. Tako potem tudi lahko razumemo, zakaj so nam ustvarili mladoslovenci le našo lepo knjigo in izoblikovali naš nacionalnopolitični program, a politično reprezentanco so držali trdno v rokah stari.

Izjemo v tem razvoju je tvorila samo Goriška. Tu je taborjevanje najgloblje zajelo vse ljudske plasti in tu so mladoslovenci z dr. Lavričem na čelu ustanovili na jesen l. 1869. tudi svoje politično društvo "Soča" s taborskim programom in začeli pozneje izdajati še svoje istoimensko pokrajinsko politično glasilo. To je tudi povzročilo, da je postala potem vprav Goriška s Trstom narodno najzavednejši predel Slovenije.

Borba konservativcev za kronovinske avtonomije in proti direktnim volitvam, pri katerih je seveda navdušeno sodelovala tudi slovenska parlamentarna delegacija, je pa med tem onemogočila delazmožnost parlamenta. Auerspergov liberalni kabinet je moral odstopiti, cesar je poveril vlado konservativnemu poljskemu grofu Potockemu, 2.5.1870. razpustil parlament in deželne zboru ter za konec junija so bile razpisane nove volitve. Na Štajerskem so imeli mladoslovenci še tudi to pot položaj v rokah in so tudi izdali volilni proglas v smislu taborskih zahtev, toda zaradi že o značene svoje nedelavnosti in radi nezanimanja Šucovih somišljenikov za narodno borbo so že zopet izgubili 2 mandata ter jih rešili samo 6. V tržaški okolici so dobili Slovenci pač vse mandate, a na Koroškem in v Istri so ostali zaradi premajhne narodne zavednosti tamošnjih Slovencev vnovič brez zastopstva.

S stališča strankarsko političnega razvoja so bile te volitve najvažnejše pač na Goriškem, kajti edino tu je nastopil politični razvoj tisto nujno in organsko pot, ki jo je že doslej nakazovalo očrtano trenje med konservativno staroslovensko in napredno mladoslovensko miselnostjo. Tu že ustanovljenih 10 slovenskih deželnozbornih mandatov spričo narodne zavesti, ki so jo prebudili tabori, sploh ni bilo več ogroženih, zato je tudi lažje prišlo do tiste politične diferenciacije, o kateri je dve leti pozneje neki goriški mladoslovenski dopisnik zapisal v "Slovenskem Narodu": "Boj prinaša ognjenost in delavnost, nesebično tekmovanje pomnoži pridnost in varuje pred apatijo, ki je hujši protivnik narodnega napredka nego domači razpori". Tu je prišlo namreč ravno pri teh volitvah v nekaterih volilnih skupinah prvič na Slovenskem do samostojnega nastopa obeh taborov, pri čemer so odnesli zmago kandidati mladoslovenske "Soče". Ta naravni razvoj je pa ostal tedaj omejen še zgolj na Goriško.

Toda za naše tedanje politično življenje najznačilnejše so bile pa te volitve na Kranjskem. Tu je Bleiweis še 27.1.1870. izjavljal, da se mu zdi "razločevanje med mlado in staroslovenci pri nas prazna beseda, dokler se ne ve, kaj je program unih" (t.j. mladih). Toda že prve volilne priprave so pokazale, da se hočejo stari otresti še edinega mladoslovenskega poslanca v kranjskem deželnem zboru, dr. Zarnika, čeprav je bil ta radi svojih gromovitih taborskih govorov že eden najpopularnejših slovenskih političnih delavcev sploh. To je spravilo častihlepnega Zarnika čisto iz ravnotežja. Ker je imel že vodilno besedo pri "Slovenskem narodu", je začel ta najprej pozivati k slogi, trditi,

"da smo zaprav vsi edini in enih misli". Ker pa to starih ni omečilo, je začel vprav beračiti zanjo in obljubljeni "za vselej ustaviti domač prepír", a končno so mladi na sestanku z dr. Tomanom v Mariboru popolnoma kapitulirali pred starimi in jim potem še v "Slovenskem Narodu" prisegali, da "mi slogo jako resno vzamemo". Navzlic vsemu temu mladoslovenske mu klečeplazenju pred starimi so pa pustili ti Zarnika do zadnjega v negotovosti, dokler se ni na sam dan volitev pisмено obvezal, da se bo strogo držal programa deželnozborske večine, to je starih, nakar šele so končno pristali na njegovo izvolitev. Sicer so pa pomenjale kranjske volitve že rahel neuspeh, kajti izmed osmih mestnih mandatov so rešili ko maj tri še, kar je bila pa bolj krivda mladih kot starih, saj bi bila predvsem mladoslovenska naloga prebujati in organizirati meščanstvo; a ker se ti zanjo niso brigali, so volila mesta nemške liberalce.

Pri umazanem mešetarjenju in ponižujoči kapitulaciji pa ni šlo le za bedni trebanjski mandatek vetrnjaškega Zarnika, temveč so pomenjali opisani dogodki pravi samomor še malo pred tem toliko obetajočega mladoslovenstva in začetek njegove degeneracije v goli breznačelni in vulgarni kulturnobojni liberalizem (podobno se je razvijal liberalizem tudi pri avstrijskih Nemcih) ter pravo kulturno izdajstvo. Levstik je bil namreč po svoji preselitvi na Dunaj tam res začel izdajati satirično-šaljiv list "Pavliho". V njem je glede na mariborsko kapitulacijo objavil 22. junija trpko ironično karikaturu dr. Zarnika, kar je tega tako razjarilo, da je moral "Slovenski Narod" na njegovo zahtevo objaviti članek, v katerem se ni le odrekel svojemu dotedanjemu ideologu, temveč se je ponižal celo do nezaslišanega sumničenja, da zajema Levstik iz vladnih fondov. Ta mladoslovenska podlost ni ubila le "Pavlihe" in povzročila, da je veliki mož za vedno zapustil slovensko javno življenje, temveč je v svojem nadaljnjem razvoju zaradi umazanih staroslovenskih klevet tako razočarala tudi Stritarja, da je že konec prvega letnika zagrenjen ustavil svoj "Zvon", prvo literarno revijo ki je vodila Slovence na evropsko kulturno raven. L. 1872. je potem Stritar v svojih "Prešernovih pismih iz Elizije" in zlasti še v znamenitih "Dunajskih sonetih" še enkrat neusmiljeno obračunal z vso gnilobo pri starih in mladih v domovini, v njih kot prvi javno pogumno zaklical: "Slovenec liberalen sem...", nato pa za par let utihnil tudi on, a mladostni "Zvon" je nadomestila brezkrvna "Zora".

Sredi teh pigmejskih domačih dogodkov so se pa odigravali veliki svetovnopolični. Bismarcku je poleti leta 1870. s spretno politiko uspelo izzvati prusko-francosko vojno, popolnoma premagati Francoze in 15. 1. 1871. proglasiti združeno nemško cesarstvo. Ti dogodki so povzročili pri avstrijskih Slovanih pravo paniko, kajti vse je pričakovalo, da se bo skušala Nemčija končno polastiti še avstrijskih "nemških dežel". Tudi vznemirjeni cesar je izročil vlado federalističnemu grofu Hohenwartu, ki je še enkrat poskusil reorganizirati Avstrijo v smislu konservativnih federalistov, a mu radi prenapetih čeških zahtev in radi ogorčenega odpora nemških liberalcev in Madžarov to ni uspelo. Dne 25. oktobra 1871. je moral podati demisijo. Nasledil ga je za celih 7 let liberalni Auersperg-Lasserjev kabinet, vse nade federalistov so bile sedaj dokončno pokopane in l. 1873. so bile kljub divjemu odporu konservativcev vseh narodov uvedene še direktne volitve za parlament.

Vsi ti veliki dogodki so seveda globoko odmevali tudi pri Slovencih. Precej iz strahu pred nasilnimi pruskimi zmaganji v Franciji je šele sedaj v jesenskem zasedanju deželnih zborov sprejela slovenska večina na Kranjskem prvič v svojo addresso tudi zedinjeno Slovenijo, kar je pomenjalo obenem tudi prvo izglasovanje tega osnovnega slovenskega političnega postulata v kakem zakonodajnem telesu (to zahtevo so pa ponovili potem le še naslednje leto). Razen tega se je vršil na hrvatsko pobudo 1-2.12.1870. v Ljubljani tudi prvi jugoslovanski kongres (kranjskih in štajerskih mladoslovencev pa prvaki nanj sploh niso povabili), ki se je izrekel za jugoslovansko "edinstvo na književnem, gospodarskem in političnem polju". Toda vse kaže, da niso staroslovenci mislili resno ne na zedinjeno Slovenijo in ne na jugoslovansko edinstvo, kajti čim so prispeli novi slovenski državni poslanci na Dunaj, je slovenska šestorica čez noč zopet pozabila na oboje, stopila v skupni konservativni klub, naglašala zopet zgolj zahtevo po kronovinskih avtonomijah (Costa se je celo izrecno izjavil proti narodnostni ideji) in lomila svoja kopja proti vsem svobodoljubnim zakonom, zlasti pa še proti direktnim volitvam, kljub temu, da n.pr. štajerski deželni zbor že to pot ni dovolil Slovencem sploh nobenega poslanca več za parlament.

V medsebojnem razmerju obeh taborov doma je vladalo 1. 1871. izprva precejšnje zatišje. "Novice" so tolkle predvsem na boben kronovinskih avtonomij, "Slovenski Narod" je temeljito obravnaval jugoslovansko vprašanje, oboji skupno so pa ustanovili banko "Slovenijo", ki je doživela potem pod vodstvom starih že čez par let tako žalosten polom. Ker noben tabor ni zaupal drugemu, je prihajalo večkrat do manjših prask, jeseni istega leta pa celo do prav ostrega spopada, vendar ne radi kake zedinjene Slovenije, ne radi direktnih volitev in še manj radi kakih "naprednih načel", temveč zgolj radi osebnih interesov. Častihlepni dr. Zarnik je hotel namreč postati kranjski deželni odbornik, a stari so izvolili mesto njega dr. Costo. Šele to je dalo končno "Slovenskemu Narodu" povod, da je 7.10.1871. prvič užaljeno zapisal: "Naši poslanci so se razkrojili v dve stranki, konservativno in naprednjaško. Izid te volitve...bo imel...svoje nasledke." Ti "nasledki" so se začeli izražati v poostrenem obojestranskem časopisnem obstreljevanju, a kalibri izstrelkov so se ravnali po osebnih interesih voditeljev. Toda izza obeh taborov se je začel prav v tem času dvigati še tretji činitelj. Mladi in bojeviti ljubljanski stolni vikar V. Klun je skušal namreč po zgledu štajerskega Šuca že v začetku tega leta tudi ljubljansko staroslovensko "Slovenijo" povsem prilagoditi stranki nemških konservativcev, toda Bleiweis je tedaj to še odklonil.

Na Štajerskem so se vršile v septembru 1.1871. ponovne deželnozbornske volitve v znamenju že omenjene "sloge" in zato tudi - brez taborskega programa. Posledica tega je bila, da so se vdali mladoslovenci še večjemu brezdjelju, na vodilna mesta so stopali povsod konservativci, "Slovenski Gospodar" je prešel v lastnino novoustanovljenega mariborskega katoliškega tiskovnega društva, nakar je začel pisati v duhu političnega društva (za predsednika tega so izvolili nemškega grofa Brandisa) predvsem konservativno in narodno mlačno, a velik del slovenskih kmetov je že iz stare protiduhovniške tradicije šel potem pri volitvah rajši volit liberalnega nemškutarja kot pa slovenskega konservativca. Glede na to so Slovenci pri teh volitvah vnovič vidno nazadovali, a po volitvah so se nekateri mladoslovenci še bolj umaknili iz javnega življenja, nekateri so se pa preselili na Kranjsko in prepustili Štajersko brez boja konservativcem. Le znameniti taborški govornik in Havličkov učenec župnik B. Raič je skušal še naprej visoko dvigati napredno zastavo in svaril narod

pred konservativnimi "šemarji" in "nemškutarskimi popi". Ker ga je "Slovenski Gospodar" zato seveda napadal, ga niti "Slovenski Narod" ni hotel preveč braniti radi - sloge...

Jeseni 1.1871. so začeli pripravljati mladi selitev "Slovenskega Naroda" iz Maribora v Ljubljano. V ta namen so osnovali v Ljubljani delniško družbo "Narodna tiskarna". Šele taka grozeča afirmacija mladih v dotlejši nesporno staroslovenski Ljubljani je stare končno resno vznemirila. Da bi preprečili mladoslovensko tiskarno, so hoteli ustanoviti svojo s pomočjo Slovenske Matice. Vnel se je ogorčen boj. Stari so se razburjali, češ da sili s Štajerske liberalizem na Kranjsko, mladi so se pa pripravljali na naskok na Matico. Slednji jim je sicer spodletel, toda ustanovitev matične tiskarne so vendarle preprečili in izvedli s 6.10.1872. tudi selitev "Slovenskega Naroda" v Ljubljano. Ta se je potem že s 1. januarjem 1873. razširil v dnevnik, a Klunovi katoliški konservativci, ki so že pričeli nastopati Bleiweisovo staroslovensko dediščino, so odgovorili na selitev "Slovenskega Naroda" z ustanovitvijo svojega "Slovenca". Toda v polemiki, ki je spremljala te dogodke, je "Slov. Narod" v začetku 1.1872 - spet zaradi povsem zasebnih interesov - vnovič tajil ob stoj kakih mladoslovencev, pač pa je že nekaj številčk nato govoril o kranjski staroslovenski stranki.

Vsa ta slepomišljenja in breznačelna taktiziranja pa seveda niso mogla spraviti s sveta več dejstva, da sta se bila v teku zadnjih let pri nas vendarle že jasno izoblikovala dva nasprotna si tabora: na eni strani politično in kulturno konservativni, ki ni mogel razumeti problematike malega, upravno tako razkosanega ter kulturno zaostalega naroda in se je radi pomanjkanja lastnih idej zato vedno tesneje naslanjal na tedanje nemške konservativce pod vodstvom fevdalcev in hierarhije, na drugi strani pa napredni, ki je zrastel iz tedanjih evropskih liberalnih narodnostnih, političnih in kulturnih idej in jih deloma uspešno uveljavljal (narodnostne na taborih, kulturne pa v literaturi), čeprav jih je ob vsaki priliki zatajeval ali pa delal iz oportunitizma in iz strahopetnosti z njimi tudi gnile kompromise. Ločitev in tekma med obema taboroma je postala polagoma neizogibna, toda radi tedanje naše vsestranske nebogljenosti nikakor ni moglo priti (razen v precejšnji meri na Goriškem) do te v obliki ostrega načelnega preloma, temveč se je pripravljala in izvršila postopno in z malenkostmi. V poslednji fazi tega procesa so tvorile nekak uvod v očitno diferenciacijo zopet volitve v odbor Slovenske Matice jeseni 1.1872., pri katerih so propadli tedanji naši najodličnejši kulturni delavci, zmagali pa "obskurni kandidati konservativcev", a povod za dokončno odkritje priznanje dveh nasprotnih si taborov v središču Slovenije so dale šele ljubljanske občinske volitve naslednjo pomlad. Kakor že vsa zadnja leta, se je Bleiweisova "Slovenija" tudi to pot zopet izrekla za abstinenco, dočim so mladi pravilno videli narodno škodljivost take taktike, izvirajoče zgolj iz dr. Costovega samoljubja. Poskusili so zato s samostojnim nastopom, ki se jim je klavrno ponesrečil, izzval pa seveda novo časopisno polemiko med glasili obeh taborov. In v tej polemiki je realni Bleiweis v 13. številki "Novic" končno zapisal: "Vsaki dan je tedaj razdor očitniši med nami; zato je - kakor na Češkem in poslednji čas na Goriškem - nujna potreba, da se ločite stranki z 'Novičnim' in 'Narodovim' programom in svoji se vstopijo k svojim ter se potem odločno vsak svoje stranke drži. Tisto 'malo sem', 'malo tje' je piškav sad, kakor žalibog skušnja uči".

9. DELAVSTVO

O kakem delavskem gibanju pri nas v očrtanih desetletjih seveda še ni moglo biti nobenega govora, ker je bilo to povsod šele produkt nastanka industrije, katere pa slovenske dežele tedaj niso imele skoro nobene, kajti stara je izhiralala, nova pa še ni nastala, temveč le malo obrt in nekaj srednje; razen tega so pa tudi tedanje politične razmere še onemogočale kako organizacijo delavstva. Glede na to so tudi pri nas v Bachovi dobi pač nastala narodno indiferentna Kolpingova "katoliška društva rokodelskih pomočnikov" z vzgojnimi, družabnimi in socialnimi cilji, a prava delavska društva so se mogla začeti pojavljati šele po uveljavljenju liberalnega društvenega zakona z dne 15.XI.1867.

Prvi so po vsej Avstriji izrabili društveni zakon ti ~~sk~~skarji kot najizobraženejša panoga delavstva in so ob navzočnosti slovenskih, nemških in uradnih prvakov ustanovili 9.II.1868. tudi v Ljubljani "Izobraževalno društvo za tiskarje". Društvo je imelo izprva zgolj izobraževalni značaj, vendar so se med impulzivnejšimi člani pojavljali že tudi ~~ra~~ ~~ni~~ ~~ni~~ še neizoblikovani politični in socialni nazori, a vse to s tedanjim slovenskim javnim življenjem ni imelo nobene zveze in je tudi v društvu prevladovala nemščina.

Pravi mejnik v zgodovini slovenskega delavskega gibanja je pa tvorila ustanovitev ljubljanskega "Delavskega izobraževalnega društva" dne 20.II.1870., a misel zanj je prišla nedvomno z Dunaja. Ker je začela Auerspergova vlada že prejšnje leto najostrejše nastopati proti vsem socialističnim pojavom med delavstvom, se je tudi ljubljansko društvo v svojih pravilih skrbno omejilo zgolj na izobraževalni družabni in deloma še podporni značaj. Odbor je bil sestavljen po večini iz nemških malih obrtnikov, zato je skušal na vezati Dežman takoj ozke stike z njim in deželni predsednik je poročal na Dunaj, da je prišlo v "zaupne roke". Toda novo društvo je vzbudilo očitno zanimanje in obenem nezaupanje tudi v slovenskih krogih. "Novice" so že nekaj dni pred ustanovitvijo zapisale, da "radovedni smo izvedeti, kaj prav za prav je namen tega društva, ki se že dolgo po časnikih mota", po ustanovitvi so pa smatrale društvo za nepotrebno. Dr. Zarnik se je očitno jako zanimal zanj pred ustanovitvijo, a ko je videl, da so ga dobili v roke pravzaprav Nemci, je opustil stike z njim in "Slovenski Narod" je pisal, da je le past nemškutarjev za nezavedne slovenske delavce. Teda ~~n~~nje časopisje je potem društvo le malo omenjalo, a vse kaže tako, da so vzdrževali prvi čas nekateri njegovi člani zveze z Dežmanom, drugi z Zarnikom, tretji pa s - policijo. Izprva je delovalo društvo po liberalnih Schulze-Delitzschevih načelih, toda pariška komuna (o njej je objavil Zarnik za tedaj temeljito razpravo v "Novicah") in brutalna Auersperg-Lasserjeva vlada sta delavstvo naravnost tirala v skrajnosti. V Ljubljani se je bil že spomladi l. 1871. pojavil anarhistični agitator J. Most, stopil v stike z nekaterimi člani izobraževalnega društva in še tisto jesen je prišel v društvo na krmilo izrazito socialistični odbor s predsednikom M. Kuncem na čelu. Tako je padlo torej prav ob razcepitvi slovenskega narodnega tabora na naša tla tudi prvo socialistično seme, za katero je bilo pa tedaj še malo pogojev, da bi se moglo tudi razviti. Klilo je le med peščico ljubljanskih obrtnikov in rokodelskih pomočnikov (l. 1872. je štelo društvo 162 članov obeh narodnosti) in se idejno hranilo pred vsem iz nemških dežel, doživljalo naslednja leta še hude peripetije, a na razvoj slovenskega polit. življenja ta prvi za rodek socialističnega gibanja še dolgo ni imel nič vpliva.

10. ZAKLJUČEK

Sumarični pregled početkov našega slovenskega političnega življenja, ki sem ga skušal očrtati v svojih dosedanjih izvajanjih, nam kaže, da so nas l. 1848. zgolj zunanje okoliščine postavile brez najmanjšega našega sodelovanja na politični oder. Ne po naši lastni krivdi, temveč le radi razmer, v kakršnih je celo tisočletje živel naš, upravno politično tako usodno razkosani narodič, smo bili na tedanjo "pomlad narodov" absolutno nepripravljeni. Peščica naših mladih izobražencev, ki je tedaj na Dunaju neposredno sodelovala elementarni prodor liberalnih, demokratičnih in nacionalnih gesel, je po zgledu in pobudi drugih, politično zrelejših avstrijskih narodov poskušala formulirati tudi svojemu narodu v domovini lastno politično idejo; toda ta je bil kulturno, nacionalno in socialno še preveč zaostal, da bi jo mogel - razen nekaterih redkih posameznikov - tudi sprejeti in se z njo uvrstiti v krog ostalih avstrijskih narodov, ki so vsi takoj bolj ali manj jasno našli svojo pot. Ako bi ostalo pri svoboščinah, ki jih je bila izbojevala revolucija, bi bili verjetno polagoma tudi mi osvojili to politično idejo, toda reakcija je zmagala tako hitro, da je v desetletju Bachovega absolutizma brez vsake sledi ugasnila tudi politična iskra, ki jo je bila zanetila naša dunajska mladina.

Ko se je potem v 60-ih letih v Avstriji obnovilo ustavno življenje, zato nismo niti mogli navezati na kake tradicije iz l. 1848., kakor drugi narodi, temveč smo morali začeti od najprimitivnejših početkov. Večina drugih nenemških avstrijskih narodov se je v dobi absolutizma vsaj kulturno izgrajevala in skušala v lepi knjigi nekako vzdržati narodnopolitično idejo iz l. 1848., a pri nas je skoro popolnoma zamrla tudi ta, dokler ni začela šele proti koncu Bachovega absolutizma stopati na dan mladina, prebujena iz l. 1848. (Levstik, Janežič) in nam prav tako od temeljev graditi našo literaturo, najmočnejši izraz duhovnega življenja vsakega naroda.

Ob obnovitvi ustavnega življenja sta obvladovali avstrijske narode dve ideji: na eni strani uveljavljanje liberalnih političnih in kulturnih svoboščin in na drugi strani rešitev vprašanja notranje organizacije nove, ustavne habsburške monarhije. Pri narodno neogroženih Nemcih je prvi čas prevladovala težnja po utrditvi liberalnih svoboščin, a za ostale avstrijske narode je bilo najaktuelsejše vprašanje drugo. Pri tem so se križale težnje štirih činiteljev: cesarja, ki sploh ni bil nikoli prijatelj ustavnih svoboščin in je bil brez najmanjšega razumevanja za avtonomne pravice narodov; dalje Nemcev, ki so seveda želeli obdržati dominantni položaj v monarhiji, a so vsaj teoretično do neke mere priznavali nacionalno enakopravnost; potem tako zvanih "zgodovinskih narodov" (Poljakov, Čehov, Madžarov, deloma Hrvatov), ki so stremeli za vzpostavitev svojih avtonomnih zgodovinskih političnih teritorijev brez ozira na narodnostne meje in so teoretično in praktično sploh negirali narodno enakopravnost; ter slednjič malih, "nezgodovinskih" narodov, ki so se mogli sklicevati zgolj na narodno pravo ter skušali rešiti svoja vprašanja po tem načelu.

Slovenci smo bili tedaj pač med onimi narodi, ki so bili v najtežjem položaju, kajti bili nismo za nikogar kak politični činitelj, ki bi ga bilo treba upoštevati. Ta naš položaj je pa potem še znatno oteževala naša lastna politična nezrelost, ker nismo niti sami vedeli, kje naj bi bilo naše mesto.

Naš nacionalni interes bi nam bil moral narekovati, da bi podpirali nemške liberalce pri njihovem boju za politične svoboščine, a skupno z ostalimi "nezgodovinskimi" narodi bi morali zahtevati rešitev našega vprašanja na osnovi na ravnega nacionalnega prava. Žal pa smo bili še mnogo preveč primitivni, da bi bili vse to razumeli, zato izprva niti nismo vedeli zahtevati kaj drugega kot le nekaj skromnih jezikovnih pravic v šolah in uradih. Narodovo vodstvo je tedaj nekako avtomatično pripadlo avtokratičnemu Bleiweisu, ki je imel pač močno politično hotenje, a nobene jasne lastne politične ideje.

To sta nam skušala ustvariti v prvih 60-ih letih dva moža: Einspieler in Levstik. Prvi je bil tedaj pač naša najjasnejša politična glava, iskren pristaš vseh liberalnih svoboščin, a sta ga strah pred nemškim centralizmom in verjetno še ozir na slovansko solidarnost zapeljala, da je skušal z "Notranjo Avstrijo" tudi za Slovence izkonstruirati nekako zgodovinsko pravo, ki bi pa našega vprašanja prav tako ne rešilo, ne glede na to, da na njeno realizacijo niti federalisti sami niso nikoli resno mislili in so slovenske dežele celo naši češki in poljski "slovanski bratje" dosledno prištevali kratko in malo k nemškim.

Levstik je bil pa mož, ki je prvi instinktivno občutil celotno problematiko našega naroda, se prizadeval za izgraditev njegove individualnosti na vseh področjih in učil, da mora črpati narod svojo silo predvsem iz samega sebe, pri čemer se pa more opirati zgolj še na ostale jugoslovanske narode.

Bleiweis ni imel smisla ne za Einspielerjeve in ne za Levstikove ideje, temveč se je v svojem oportunističnem konservativizmu oprijel Jeranovega kulturnega reakcionarstva, politično pa nazorov konservativnih nemških fevdalcev, ki so iz svojih stanovskih interesov branili zgolj zgodovinsko pravo kronovin. Na ta načela je zgradil potem Bleiweis vso staroslovensko miselnost, ki je kulturno le zavirala naš napredek, politično pa nasprotovala liberalnim svoboščinam in zlasti dušila misel upravnopolitičnega zedinjenja vsega slovenskega narodnostnega ozemlja.

Dokler je bilo treba še na vseh poljih orati ledino in se boriti še za najprimitivnejše jezikovne pravice, razlike med Bleiweisovimi in Einspieler-Levstikovimi gledanji še niso mogle prihajati do izraza; čim pa se je začelo politično in kulturno življenje nekoliko intenzivnejše razvijati, so se nujno začeli pokazovati tudi prvi obrisi dveh miselnih svetov: na eni strani konservativnega staroslovenskega z dr. Bleiweisom na čelu in na drugi strani na prednega mladoslovenskega, kateremu je gradil idejne temelje zlasti Levstik. K slednjemu je bistveno prispeval tudi Svetec s tem, da je v tej dobi prvi opozoril Slovence, da našega vprašanja ni mogoče rešiti na osnovi zgodovinskega temveč le naravnega prava. Čeprav Svetec ni ostal dosleden, temveč je ostal eden vodilnih političnih delavcev staroslovenskega tabora, je postala ta njegova misel, dopolnjena še z Einspielerjevim narodnim radikalizmom in političnim liberalizmom ter z Levstikovim kulturnim programom temelj mladoslovenske miselnosti. Te ideje, ki so nujno vodile tudi do programa zedinjene Slovenije, so sku

šali v praktični politiki najprej uveljavljati predvsem štajerski in za njimi še goriški rodoljubi z Zarnikom, Vošnjakom in Lavričem na čelu, a na kulturnem področju so uveljavljali nova napredna gesla Levstik-Stritarjevi učenci, nam ustvarili lepo knjigo in nas navezali na Prešernove tradicije.

Tako bistveno različno pojmovanje našega narodnega problema je v teku druge polovice 60-ih let nujno vodilo do vse ostrejšega razhoda med obema miselnostima, ki bi se moral v praktičnem političnem življenju potem izraziti tudi v obliki organizacije dveh političnih strank: konservativne in napredne. Kakor smo videli, je do tega okoli 1.1870. dejansko tudi prihajalo, toda formalno so nam tako naravno politično diferenciacijo številne notranje in zunanje okoliščine vendarle še dolgo zadrževale v veliko škodo našega političnega zorenja. Najprimernejši čas za tako formalno diferenciacijo je nastopil v letih taborjevanja, toda ravno ti isti mladoslovenci, ki so na taborih tako mladostno razvili vsa napredna gesla, na započeti poti niso vztrajali in niso znali razgibanega naroda tudi organizirati, temveč so iz oportunističnih razlogov in večkrat celo iz golih osebnih interesov ob vsaki priliki izdajali svoja načela in sprejemali stališče starih.

Očrtano oblikovanje obeh naših taborov je pred uveljavljenjem dualizma zrastle vsekakor iz naših lastnih razmer, precej je pa seveda vplivalo nanj tudi tedanje politično življenje ostalih avstrijskih narodov in sicer na staroslovenskega zlasti nemški konservativci in češki federalisti, a na mladoslovence tedanja splošnoevropska liberalna, nacionalna in demokratična gesla. Po sprejetju dualizma je pa začel avstrijski nemški liberalizem naglo degenerirati v nasilni nacionalni šovinizem, vulgarno kulturnobojnost in v kapitalistično nesocialnost. Ker so vodili Čehi abstinenčno politiko, so se povezovali staroslovenci v parlamentu vedno tesnejše z nemškimi konservativci. Pri tem je pa stopalo po sprejetju ustave državnopravno vprašanje polagoma v ozadje in ker Nemci sploh niso imeli nobenega aktualnega lastnega nacionalnega vprašanja več, se je začel pri njih spričo liberalne kulturnobojnosti osredotočati politični boj prvenstveno na kulturna vprašanja, pri čemer so prehajali dotedanji nemški konservativni federalisti v izraziti konservativni klerikalizem, dokler ni nastopil proti njemu Lueger. Čeprav se ni pri nas dotlej še sploh nihče resno dotikal svetovnonazorskih vprašanj, je potegnil ta razvoj pri Nemcih za seboj tudi naše staroslovence, ki se niso uvrstili le v parlamentu zvesto ob stran nemških katoliških konservativcev, temveč so se začeli tudi doma, najprej na Štajerskem po Šucovem prizadevanju, kmalu nato pa še na Kranjskem po Klunovem, sploh istovetiti z njimi, tako da je začel celo Bleiweis o njih že v začetku 70-ih let pisati kot o "naši stranki".

Mladoslovenci so prišli pri tem političnem razvoju v kaj kočljiv položaj. Čeprav je že Svetec pravilno ugotovil, da se Slovenci ne moremo sklicevati na zgodovinsko temveč izključno le na naravno pravo in so potem mladoslovenci na taborih z zahtevo po zedinjeni Sloveniji visoko dvignili za stavo naravnega prava, so bili pa vendarle toliko nedosledni, da so se v presojanju parlamentarne politike, zlasti iz solidarnosti s Čehi, tudi oni ob vsaki priliki izjavljali

za "slovanski" federalistični tabor, a nacionalni šovinizem nemških liberalcev jih je potem v 70-ih letih v parlamentu vprav prisilil, da so se kmalu za staroslovenci tudi oni politično popolnoma vključili v nemške konservativce, s čemer so potem s staroslovenci vred tudi zaprli na dno svojih skrinj zastavo zedinjene Slovenije ter se z vsemi drugimi konservativci vred borili za čim večje - deželne avtonomije.

To je bilo, poleg že omenjenih drugih činiteljev, tudi ozadje "slogaštva", ki je prevladovalo potem doma do 80-ih let, v parlamentu pa celo do 90-ih. To slogaštvo je bilo v več primerih razumljivo in večkrat seveda celo potrebno; na splošno je bilo pa vendarle škodljivo, ker je zavrlo naš organski politični razvoj in uspavalo zlasti vse naše politične dinamične sile, a povezava vse naše politike z nemškimi konservativci je čisto zameglila našo nacionalnopolitično idejo in nas zvodila na pot beraškega pobiranja drobtinic. Svojo lastno pot, neodvisno od bolj ali manj neiskrenega in včasih celo gnilega slogaštva je pa šla literatura, zato so nam tudi Levstik-Stritarjevi učenci ustvarili ravno v tistih letih skoro vso našo starejšo literaturo, s katero smo se lahko prvič uvrstili ob stran drugih kulturnih evropskih narodov.

Čeprav so torej razne zunanje in notranje okoliščine preprečile, da se oba tabora tudi v 80-ih letih formalno še nista organizirala v samostojnih političnih strankah, je pa ves opisani razvoj 60-ih let vendarle tudi pri nas jasno izoblikoval dva bistveno različna duhovna tabora v smislu tedanje kulturne Evrope. Bila sta prvenstveno političnega izvora in značaja, vendar sta imela v danih okoliščinah tudi močan kulturni prizvok, toda vsaj pri nas še nikakor ne kulturnobojnega. Kakor smo videli, se je razvila ta naravna diferenciacija iz različnega gledanja na celotno narodnopolitično in kulturno problematiko. Izprva je bila veren izraz naših lastnih domačih razmer in potreb, a prav odločilno za ves naš nadaljnji razvoj je postalo to, da je prišel ta že takoj v začetku 70-ih let popolnoma pod vpliv sočasnega razvoja pri avstrijskih Nemcih, katerih položaj je bil pa seveda bistveno različen od našega. Oni so bili nacionalno saturirani in so zato lahko osredotočali vso borbo na kulturna vprašanja, dočim smo se mi morali boriti še za najelementarnejše nacionalne pravice. Mirno lahko trdimo, da je prav vedno tesnejše naslanjanje slovenske politike na tedanje nemške katoliške konservativce v prvi vrsti preprečilo, da smo za več kot dve desetletji sploh pozabili na svoj narodnopolitični program, ki so nam ga ustvarili tabori; v dilo je pa do tega škodljivega absurda, da je narodova politična aktivnost ~~skoro~~ popolnoma pozabila na svoje pripadajoče ji področje in zašla skoro izključno na svetovnonazorsko pot in to le prevečkrat celo v najslabši obliki. To stanje je v 80-ih letih še posebno zaostril Mahnič, ki je razbil gnilo slogaštvo, prvi pri nas podčrtaval potrebo po načelnosti in je prvi učil Slovence filozofsko misliti; toda kakor v literaturi, tako je bil tudi z ozirom na politiko preveč enostranski in strastni intelektualist ter je s svojo železno logiko izzival posledice, ki nikakor niso več ustrezale vsakdanjemu živemu življenju. Reduciranje vsega

našega političnega življenja skoro na gola trenja med kultur nimi nazori je tudi povzročilo, da je bila vsa naša politika tako plitka in ozka, radi česar so nas nujno našli tudi veliki novodobni zgodovinski dogodki tako zelo nepripravljene. V golem svetovnonazorskem prerivanju smo sploh pozabili, da je edini cilj in smisel vse politike malega ogroženega naroda le izbojevati in zavarovati čim največjo njegovo neodvisnost.

Sicer so se nekateri naši politiki v vseh dobah resda pečali tudi s čisto političnimi, gospodarskimi in socialnimi vprašanji, vendar je svetovnonazorski boj dolgo časa izčrpoval skoro vse naše sile in vtisnil našemu političnemu življenju svoj pečat zlasti do prve svetovne vojne, v veliki meri pa še prav do današnjega dne. K temu je mnogo pripomoglo tudi vprav usodno dejstvo, da je bilo sploh vse naše politično časopisje last ali pa vsaj popolnoma odvisno od političnih strank, radi česar se ni mogla razviti tudi neodvisna politična publicistika, kateri pripada v političnem življenju vsakega naroda prav tako važna funkcija kakor političnim strankam in brez katere je tudi nemogoče politično zorenje naroda (to omejeno ekskluzivnost skrbno gojimo še celo danes v emigraciji). Ta nezdravi pojav je skušal popraviti pri nas šele na prelomu stoletja J. E. Krek ter usmeriti našo politiko v njen pravi delokrog. Šele on je odprl prvotno konservativnemu in v znatni meri celo reakcionarnemu katoliškemu političnemu taboru nova, moderna in napredna obzorja; vendar pa je bilo prav usodno za ves naš politični razvoj do današnjega dne, da tudi mladoslovenci niso našli nikogar, ki bi bil nadaljeval njih sijajne taborske tradicije in so postali potem v nadaljnem svojem razvoju vprav nositelji političnega, gospodarskega in socialnega reakcionarstva pri nas.

=====

LITERATURA

Glavni vir za snov, obravnavano v zgornji razpravi, je tedanje časopisje: "Novice", "Šolski Prijatelj" (Einspieler = jev), "Zgodnja Danica", "Naprej" (Levstikov), "Slovenec" (Einspielerjev), "Slovenski Gospodar" in "Slovenski Narod". Dobro pa utegnejo služiti tudi naslednja najvažnejša dela:

- Apih J.: Slovenci in leto 1848. (Ljubljana, 1888.)
 Charmatz R.: Oesterreichs innere Geschichte von 1848-1907. (Leipzig-Berlin, 1918.)
 Croce B.: Storia d'Europa nel secolo decimonovo. (Bari, 1953.)
 Erjavec F.: Zgodovina katol. gibanja na Slovenskem. (Ljublj. 1928.)
 " : Slovenci i Srbi. (Windsor, 1953.)
 Gorše M.: Doktor Valentin Zarnik. (Ljubljana, 1940.)
 Hedde R.: Manuel d'Histoire Ecclesiastique. (Paris, 1910.)
 Heigel K. Th.: Politische Hauptströmungen in Europa in 19-Jahrhundert. (Leipzig, 1906.)
 Ilešič F.: Korespondenca dr. J. Muršca (ZSM VI-VII., Ljublj. 1904-5)
 Lončar D.: Politično življenje Slovencev. (Ljubljana, 1921.)
 Petre F.: Poizkus ilirizma na Slovenskem. (Ljubljana, 1939.)
 Prijatelj I.: Kulturna in politična zgodovina Slovencev, I.-V. (Ljubljana, 1938-1940.)
 " : Janko Kersnik, njega delo in doba. (Ljubljana, 1910)
 " : Duševni profili slovenskih preporoditeljev. (Ljubljanski Zvon, 1921.)
 Seton-Watson: Britain in Europe. (Cambridge, 1937.)
 Suklje F.: Iz mojih spominov, I-III. (Ljubljana 1926-1929.)
 Tomišek J.: Bleiweisov zbornik. (Ljubljana, 1909.)
 Urbas V.: Dr. E. H. Costa. (Ljubljana, 1877.)
 Vošnjak J.: Spomini, I-III. (Ljubljana, 1905-1906.)

POPRAVEK IN DOPOLNILO

Na strani 18. se mi je vtihotapila mala pomota. Ni čisto točno, da Einspieler ne bi bil govoril na nobenem slovenskem taboru. Govoril je namreč na zadnjem, dne 6. avgusta 1.1871. v Buhljah pri Grabštajnu, ne pa tudi niti na prejšnjih dveh koroških v Bistrici in v Zopračah, a seveda še manj na kakem izvenkoroškem. Sopodpisal ni niti vabila na tabor v Zopračah, ki ga je podpisalo 30 drugih tedanjih koroških rodoljubov iz raznih krajev (glej "Novice" z dne 14. IX. 1871.). Zakaj se pa Einspieler ni udeleževal taborjevanja, bom pa razpravljajal na drugem mestu.

Med literaturo so izpuščene Einspielerjeve "Stimmen aus Innerösterreich" in G. Kolmerjev "Parlament und Verfassung in Oesterreich".

F. E.

